

<p>ఎపి హజ్ బులెటిన్ తెలుగు, ఉర్దూ భాషల్లో ప్రచురితం</p>	<p>బిస్మిల్లాహ్ హిర్రహ్మా నిర్రహీమ్ అమిత దయాళువు, అనంత కరుణామయుడు అయిన అల్లాహ్ పేరుతో...</p>																
<p>సంపుటి 3 సంచిక 1 ఫిబ్రవరి - 2019 జనూరి ఉల్-అన్వల్-జనూరిఉస్సాని, హిజ్రీ 1440</p>	<p>ఈ సంచికలో....</p>																
<p>చీఫ్ ఎడిటర్ ముహమ్మద్ లియాఖత్ అలీ</p> <p>ఎడిటర్ డా.ఫజుల్లాఖాన్</p> <p>ఎడిటోరియల్ బోర్డు</p>	<table border="0"> <tr><td>సంపాదకీయం</td><td>2</td></tr> <tr><td>ఇస్లాం ప్రవక్త(స.అ.) మానవాళికి ఆదర్శం</td><td>3</td></tr> <tr><td>మక్కావిశిష్టత</td><td>5</td></tr> <tr><td>విశ్వాసానికి గుర్తు ఏది?</td><td>11</td></tr> <tr><td>అల్లాహ్ అంటే అర్థం ఏమిటి?</td><td>12</td></tr> <tr><td>హజ్ యాత్ర అరుదైన మహాభాగ్యం</td><td>14</td></tr> <tr><td>తెలుసుకోవాల్సిన అరబీ పదాలు</td><td>22</td></tr> <tr><td>హజ్ యాత్ర-సందేహాలు-సమాధానాలు</td><td>23</td></tr> </table>	సంపాదకీయం	2	ఇస్లాం ప్రవక్త(స.అ.) మానవాళికి ఆదర్శం	3	మక్కావిశిష్టత	5	విశ్వాసానికి గుర్తు ఏది?	11	అల్లాహ్ అంటే అర్థం ఏమిటి?	12	హజ్ యాత్ర అరుదైన మహాభాగ్యం	14	తెలుసుకోవాల్సిన అరబీ పదాలు	22	హజ్ యాత్ర-సందేహాలు-సమాధానాలు	23
సంపాదకీయం	2																
ఇస్లాం ప్రవక్త(స.అ.) మానవాళికి ఆదర్శం	3																
మక్కావిశిష్టత	5																
విశ్వాసానికి గుర్తు ఏది?	11																
అల్లాహ్ అంటే అర్థం ఏమిటి?	12																
హజ్ యాత్ర అరుదైన మహాభాగ్యం	14																
తెలుసుకోవాల్సిన అరబీ పదాలు	22																
హజ్ యాత్ర-సందేహాలు-సమాధానాలు	23																
<p>ముష్టి ముహమ్మద్ ఫారూక్ అలీ ఖాసిమీ మౌలానా ముహమ్మద్ ఇల్లాస్ ముష్టి కె.ముహమ్మద్ రఫీ</p> <p>హజ్ కమిటీ సభ్యులు మోమిన్ అహ్మద్ హుస్సేన్ ఛైర్మన్ ముహమ్మద్ అహ్మద్ పరీఫ్ కార్నిల్ విఫ్ షేక్ మస్తాన్ పరీఫ్ జడ్జిటీసీ టి.ముహబూబ్ సాబ్ ఎంపీసీ షేక్ అక్బర్ సాహెబ్, వైఎస్.ఎంపీసీ అబ్దుల్ చినరెహ్మాన్ హజీ షేక్ హసన్ బాషా సయ్యద్ షా మఖ్తూమ్ బుఖారి</p>	<p>ఎ.పి.హజ్ బులెటిన్ చదవాలనుకుంటున్నారా? వెంటనే చందాదారులుగా చేరండి. హజ్-ఉమ్రా విధివిధానాలను ఖురాన్ హదీస్ల ఆధారంగా ఇస్లామిక్ స్కాలర్స్ ఆధ్వర్యంలో “ఎ.పి.హజ్ బులెటిన్”ను ఎపి హజ్ కమిటీ ప్రచురిస్తోంది. చందా వివరాలు విడి పత్రి రూ.15/- సంవత్సర చందా రూ.85/- (డ్రా తేదీ నుంచి హాజ్ యాత్రకు వెళ్ళే వరకు). చందా మొత్తాన్ని ఎపి స్టేట్ హజ్ కమిటీ, అకౌంట్ నెంబర్: 034310100141377 ఐఎఫ్ఎస్ఐ కోడ్: ఎఎన్డిబి0000343 ఆంధ్రబ్యాంక్ లబ్బీపేట్ బ్రాంచ్, విజయవాడలో జమచేయాలి.</p> <p>ఇస్లామిక్ స్కాలర్స్ నుంచి వ్యాసాల్ని ఆహ్వానిస్తున్నాం ప్రతి నెల విడుదలౌతున్న హజ్ బులెటిన్లో ప్రచురించడానికి ఇస్లామిక్ స్కాలర్స్ నుంచి హజ్, ఖురాన్, హదీస్కు సంబంధించిన ఆర్టికల్స్ (తెలుగు - ఉర్దూ భాషలో డిటిపి చేయించి ఓపెన్ పైల్ aphajjpro@gmail.comకు మెయిల్ చేయాలి). ప్రింట్ అవుట్ కానీ, రాత ప్రతిని కాని పంపరాదు.</p>																
<p>సంవత్సర చందా 85/- విడిప్రతి వెల: 15/-</p>																	
<p>ప్రచురణ ఎపి స్టేట్ హజ్ కమిటీ మసీదు వీధి, లబ్బీపేట్, విజయవాడ టోల్ఫ్రీ నెం: 18004257873</p>	<p>RNI No: TELBIL/2017/73690 Edited, Printed & Published by MD Liyakat Ali, E.O. AP Haj Committee, 3rdFloor, # 39-3-2, Mosque Street, Labbipet, Vijayawada, AP. Printed at AP Haj Committee Vijayawada. Editor: Dr.Fazalullah Khan EMail:aphajjcommittee@gmail.com,Website:apstatehajcommittee.com Postal No.VJ/197/2018/20</p>																

అల్లాహ్ మార్గంలో ఖర్చు పెట్టండి!

హాజ్ యాత్ర చేయండి!

హాజ్ చేయాలంటే ముస్లిం అయి వుండాలి. ఆరోగ్యంగా వుండాలి. మానసికస్థితి బాగుండాలి. హాజ్ కోసం రవాణా ఖర్చులు, ఇతర ఖర్చులకు అవసరమైన డబ్బు అతని వద్ద వుండాలి. భర్త లేదా మెహరమ్ హాజ్ కు వెళ్ళేటప్పుడు, మహిళపై హాజ్ తప్పని సరి అవుతుంది.

మీ దగ్గర హాజ్ కు వెళ్ళే స్థామత ధనం వుంటే వెంటనే హాజ్ విధిని నిర్వర్తించాల్సిన బాధ్యత మీపైన ఉంది. అల్లాహ్ మార్గంలో ఖర్చు పెట్టకుండా లోభిగా వ్యవహరించేవారిపట్ల అల్లాహ్ ఖుర్ఆన్ లో ఇలా ఉపదేశించాడు: పిసినారి తనంతో వారు కూడబెట్టుకున్న ధనమే ప్రళయదినాన వారి మెడకు గుదిబండగా మారుతుంది. భూమ్యాకాశాల వారసత్వం అల్లాహ్ కే చెందుతుంది. మీరు చేసేదంతా అల్లాహ్ కు తెలుసు.(3 : 180)

ప్రళయదినాన లోభిగా యొక్క ధనాన్ని అత్యంత భయంకరమైన విషపూరిత సర్పంగా మార్చి అతని మెడలో హారంగా వేయబడుతుందని సహీహ్ బుఖారి హదీసులో వచ్చింది. ఆ సర్పం అతని దవడలను పట్టుకొని 'నేను నీ సంపదను, నీవు కూడబెట్టిన ఖజానాను' అని అంటూ ఉంటుంది (సహీ బుఖారి : కీతాబుత్తస్ఫీర్).

మనిషికి ధనవ్యామోహం ఎక్కువై పోయినప్పుడే ఇలా చేస్తాడు. డబ్బును దైవమార్గంలో ఖర్చుపెట్టకుండా, జకాత్ సదకా వంటి దానధర్మాలు చేయకుండా కడుపులు కొట్టి, మూటలు కట్టి దాచటం, పదే పదే దాన్ని సర్దిపెడుతూ మురిసి పోతూ వుంటాడు. ప్రవక్త ముహమ్మద్ సల్లల్లాహు అలైహి వసల్లం వారు పిసినారి తనం నుండి శరణుకోరేవారు. ప్రవక్త(స) పిసినారి తనం నుండి శరణుకోరేవారంటే ఇది ఎంత నీచమైన గుణం మరియు అయిష్టకరమైంది కదా! సహాబాలు పిసినారి తనం ఒక రోగంగా పరిగణించేవారు. 4383 సహీ బుఖారి.

ప్రతి మనిషి తన కర్మలకు తానే స్వయంగా జవాబు చెప్పుకోవలసి ఉంటుంది. తనకు ఇచ్చిన జీవితం దానికి సంబంధించి ఇచ్చిన బాధ్యతలు కర్తవ్యాలు, సంపద, శక్తిసామర్థ్యాలకు సమాధానం చెప్పవలసి ఉంటుంది. ఈ బాధ్యతాభారాన్ని వేరెవరి నెత్తిన పెట్టలేడు. అతనికి ఎన్ని అడ్డంకులు అవంతరాలు ఎంతటి ప్రతికూల వాతావరణం ఎదురైన తన ప్రయత్నంలో మినహాయింపు లభించదు.

వ్యక్తిగత సంస్కరణకు ప్రతి మనిషి వ్యక్తిగతంగా కట్టుబడి ఉండాలి. మనిషి తనను తాను తెలుసుకోకుండా తనను తాను సంస్కరించుకోలేడు. తనను తాను సంస్కరించుకోవాలి అనే వ్యక్తి తన బలహీనతలను గుర్తించాలి. వాటిని తన నుండి దూరం చేసుకునే ప్రయత్నం చేయాలి. లేకపోతే అవి అతడి వ్యక్తిత్వాన్ని పూర్తిగా అక్రమిస్తాయి. తన అంతరాత్మ మనస్సు మేధస్సుపై గట్టి నిఘా ఉంచాలి. దీనినే ఖల్ఫ్ అంటారు.

మంచిగా మారడానికి మంచి ఆలోచనలు ఉంటే సరిపోదు. ఉత్తమ వ్యక్తిత్వం, ఉత్తమ ఆచారణ ఎంతో అవసరం. ఇవి మనకు ఖురాన్, మరియు ప్రవక్త(స) జీవితం ద్వారా లభ్యం అవుతాయి. వీటి జ్ఞానం సొందడం ప్రతి ముస్లింపై విధిగా చేయబడింది. అల్లాహ్ సుబ్ హానహు వతఅలా మనందరికీ దానధర్మాలు చేసే శక్తిని, హాజ్ యాత్ర చేసే భాగ్యం ప్రసాదించాలని కోరుకుంటున్నాను. ఆమీన్.

- ముహమ్మద్ లియాఖత్ అలీ
చీఫ్ ఎడిటర్

ఇస్లాం ప్రవక్త(స.అ.) మానవాళికి ఆదర్శం

-హజరత్ మాలానా ఖాలిద్ సైఫుల్లా రహ్మాని సాహెబ్, సెక్రటరీ, ఆలిండియా ముస్లిం పర్సనల్ లాబోర్స్

“దైవ ప్రవక్త ముహమ్మద్ సల్లల్లాహు అలైహి వ సల్లం వ్యక్తిత్వం మొత్తం ప్రపంచం కోసం ఆదర్శమని అంటున్నామంటే ఇది కేవలం మత పరమైన భ్రమ కాదు. విశ్వాస పరమైన ఆనందదోలికల్లో ఓలలాడుతూ చెప్పిన మాట అంతకన్నా కాదు. ఇది చారిత్రాత్మకమైన వాస్తవం! నిరూపితమైన సంఘటన! దైవ ప్రవక్త(స)లో సత్యసంధత, ఆధార బలం, జ్ఞానపరమైన, హేతుపరమైన ప్రాబల్యం స్పష్టంగా కానవస్తోంది. అవి అనేక ఒడిదుడుకులకు, పరీక్షలకు గురయినప్పటికీ ఎప్పుడు కూడా ముస్లింలను మతపరంగా, విశ్వాసపరంగా న్యూనతకు లోను కానివ్వ లేదు. దరిద్రుడైనా, అనామకుడైనా, ఆకలికి అలమటించినా, పస్తులున్నా, అవిద్యారహుడైనా, దోపిడి దౌర్జన్యాల వాతన పడినా, మత కలహాలు అతని ప్రాణాలతో చెలగాట మాడినా, అధైర్యపరచడానికి ఎత్తులు వేయబడినా అతని అంతరాత్మపై, అతని హృదయంపై, అతని ఆలోచనలపై, ముహమ్మద్(స) వారి ప్రేమ చెరగని ముద్ర వేసింది. ఆయన(స)తో ఉన్న సంబంధాన్ని ఎన్నటికీ తెగిపోనివ్వలేదు. అతడు తన రక్తం చిందించడానికి సదా సిద్ధంగా ఉంటేడే కాని విశ్వాస లేమిని, ముహమ్మద్(స)తో ప్రేమానుబంధాన్ని తెచ్చుకోవటానికి ఎన్నటికీ సమ్మతించడు. ఇదే ముస్లింముల అన్నింటి కంటే గొప్ప ఆస్తి. ఇదే జీవితంలో ఖరీదైన సరంజామ. ఇదే పరలోక ప్రయాణానికి చద్దిమూట.”

అల్హమ్దులిల్లాహి రబ్బిల్ ఆలమీన్ వస్సలాతు వస్సలాము అలా సయ్యదిల్ ముర్సలీన్ వ అలా ఆలిహి వ అన్ హాబిషీ అజ్మియాన్ అఱ్ఱిబిల్లాహి మిన్నహునీర్రజీమ్. వమా అర్సల్నాక ఇల్లా రహ్మాతల్లీల్ ఆలమీన్ (అంబియా:107)వ ఖాలతఅలా లఖద్కాన లకుమ్ ఫీ రసూలిల్లాహి ఉన్వతున్ హసన (అహ్మజాబ్:21) ఖాలతఅలా మాకాన ముహమ్మదున్ అబా అహద్మిర్ జాలికుమ్ వలా కిర్రసూలల్లాహి వ ఖాతమన్నబియ్యాన్. (అల్ అహ్మజాబ్: 40)

పెద్దలారా! సోదర సోదరీ మణులారా!

ప్రవక్త ముహమ్మద్ సల్లల్లాహు అలైహి వ సల్లం గురించి ఉత్తమ పరిచయం దివ్య ఖురాఆన్ చేసే పరిచయం. దివ్య ఖుర్ ఆన్ తనను తీసుకువచ్చిన ప్రవక్త గురించి ఎంత వివరంగా పరిచయం చేసిందంటే మరే మత గ్రంథంలో కూడా ఆ మత మార్గదర్శకుని గురించి అంత క్షణంగా చర్చించి ఉండలేదేమో. అలాంటి కోన్ని ఆయత్లు ఇప్పుడే మీ ముందు పరిచయమైంది. ఆ ఆయత్లను బట్టి ప్రపంచ మార్గదర్శకులలో సంస్కర్తలలో కేవలం ఆయన(స) వ్యక్తిత్వం మాత్రమే సమస్త మానవాళికి ఆదర్శంగా తీసుకోదగినది. అల్లాహ్ అంటున్నాడు. ఆయన (స) కేవలం ఒక జాతికి, ఒక వర్గానికి, ఒక ప్రాంతానికి, ఒక వంశానికి, ఒక జీవరాశికి మాత్రమే కారుణ్యంగా పంపబడలేదు. ఆయన(స) కారుణ్య పరిధి సమస్త మానవాళిని, సమస్త సృష్టితాలను తన ఛాయలోకి తీసుకున్నది అని చెబుతూ అల్లాహ్ ఇంకా ఇలా కూడా అన్నాడు. “ఓ ప్రవక్త! మేము నిన్ను యావత్ సృష్టితా కోసం కారుణ్యంగా పంపాము”. (దివ్య ఖుర్ ఆన్ 21:107) ఆయన(స) జీవితం విభిన్న మానవవర్గాల వారి కోసం ఆదర్శంగా ఉంది. రాజైనా, పౌరుడైనా, ధనవంతుడైనా, బీదవాడైనా, బలవంతులైనా, బలహీనులైనా, నాయకులైనా, అనుచరులైనా న్యాయపీఠాన్ని అలంకరించిన వారైనా, న్యాయం కోరేవాడైనా, గురువైనా, శిష్యుడైనా, సామాజిక జీవితమైనా ఆర్థిక వ్యవస్థయినా, దేశ అంతరంగిక వ్యవహారాలైనా, రాజరికమైనా, విదేశీ నితి అయినా, అంతర్జాతీయ సంబంధాలైనా, శాంతి ఒప్పందాలైనా, రణరంగమైనా ప్రతిచోట ఆయన(స) జీవితం కాగడాలా మార్గం చూపుతుంది. “వాస్తవంగానే అల్లాహ్ ప్రవక్తలో మీకు ఒక మంచి ఆదర్శం ఉండినది.” (దివ్య ఖుర్ఆన్ - 33:21)

దివ్యఖుర్ఆన్, ముహమ్మద్ సల్లంను అంతిమ

ప్రవక్తగా ప్రకటించింది. ఆయనతో ప్రవక్త వదలి పరిసమాప్తమౌతుంది.

అంటే ఆయన (స) తరువాత మరొక ప్రవక్త రాడు. అంతే కాదు, ఆయన (స) జీవితం, బోధనలు, ప్రళయం సంభవించే వరకు సురక్షితంగా ఉంటాయి. మానవుల ద్వారా జరిగే ప్రక్షిపాలు, మార్పులు చేర్పులు ఆయన(స) తీసుకువచ్చిన “ధర్మశాస్త్రం” (షరీఅత్)ను చెరపలేవు. “మానవులారా! ముహమ్మద్ మీలోని ఏ పురుషునికీ తండ్రి కారు. కాని ఆయన అల్లాహ్ యొక్క ప్రవక్త. దైవప్రవక్తల పరంపరను సమాప్తం చేసే చివరి వారు. (దివ్య ఖుర్ ఆన్ - 33:40)

ఎక్కడైతే ఈ ఆయత్లో ప్రవక్త(స) గారి ఘనత గురించి దివ్యఖుర్ఆన్ ప్రస్తావిస్తోందో అక్కడే మరో వాస్తవాన్ని స్పష్టం చేసింది. అదేమంటే మానవులందరి కోసం కేవలం ఆయన వ్యక్తిత్వం, గుణగణాలు మాత్రమే మార్గదర్శకంగా ఉండగలుగుతాయి. మానవ వర్గాలన్నింటి కోసం ఆదర్శం కాగలుగుతాయి.

మహా గొప్ప ప్రకటన. అయితే ఇది ఏదో మతపరమైన నమ్మకం మీద ప్రకటన చేయబడడం లేదు. ప్రపంచ నాయకుల, మత ప్రబోధకుల జీవిత చరిత్రల తులనాత్మక అధ్యయనం చేసిన మీదట ఈ అభిప్రాయానికి రావటం జరిగింది.

ఎలాంటి వ్యక్తితం

ప్రపంచం మొత్తానికి ఆదర్శం కాగలదు?

ఎవరైనా మొత్తం ప్రపంచం కోసం ఆదర్శమూర్తిగా ఉండాలంటే కనీసం మూడు విషయాలు ఉండడం తప్పనిసరి. ఒకటి: అతని సంబోధన ఒక జాతికి లేక ఒక వర్గానికి పరిమితమై అది మరొక వర్గాన్ని చాకిరి చేయించుకునేదిగా భావించబడినట్లయితే మొత్తం మానవులకు అతడు న్యాయం చేకూర్చలేదు. అతని జీవితం, బోధనలు మానవులందరి కోసం మార్గదర్శనమూ, స్వీకారయోగ్యం కాలేవు. రెండు: అతడు జీవితంలోని సమస్యలన్నింటినీ పరిష్కరించగలగాలి. మనిషికి అనేక పరిస్థితులు ఎదురవుతూ ఉంటాయి. సంతోషం, విచారం, విజయం, అపజయం పరిపాలకుడు, పాలితులు, సౌభాత్యం, దారిద్ర్యం, గెలుపు ఓటములు ఇంకా మనిషి ఎన్ని సామాజిక బంధనాలతో ముడిపడి ఉన్నాడో అంటే తండ్రిగా, కుమారునిగా, భర్తగా తన పాత్రలను నిర్వహిస్తాడో అలా అతని వ్యక్తిత్వం మనిషి సంపూర్ణ జీవితానికి, పరిస్థితులకు అనుగుణంగా గడిపినదై ఉండాలి. మూడు: ప్రధానమైన షరతు: అతని బోధనలు, అతను ఇచ్చిన సందేశం, సురక్షితంగా మనదాకా చేరాలి. మానవ కల్పితాలకు అతీతమైన పరిశుభ్రమైన కసవులేని చెలమలా ఉండాలి.

అయతుల్ కుర్బీ

అల్లాహు లా ఇలాహ ఇల్లా హువల్ హయ్యుల్ ఖయ్యూము లా త ఖుజుహూ సినతువ్ వ్వలా నౌమున్ ల్లహూ మా ఫిస్సమావాతి వమా ఫిల్ అర్ జి , మన్ జల్లజీ యమ్ ఫహా ఇన్ దహూ ఇల్లా బి ఇజ్జీహీ య లము మా బైన అయదీహిం వమా ఖల్ ఫహుం వలా యుహీతూన బిషయ్యుమ్మిన్ ఇల్మీహి ఇల్లా బి మాషా అ వసి అకుర్ సియ్యుహు స్సమావతి వల్ అర్జ్ వలా య ఊదుహూ హిఫ్ జుహూమా వహువల్ అలియ్యుల్ అజీం (ఖుర్ ఆన్ 2:255).

ఆయన అల్లా: . ఆయన తప్ప దాస్యానికి అర్హుడు ఎవరూ లేరు . ఆయన హమేషా సజీవుడుగా వుంటాడు . అందరినీ ఆదుకునే వాడు . ఆయనకు నిద్ర, కుసుకూరావు . భూమ్యాకాశాలలో ఉన్నదంతా ఆయనదే . ఆయన ఆజ్ఞ లేనిదే సిఫారసు చేసేవారు ఎవరున్నారు? ప్రాణులకు ముందూ వెనుకలలో ఏమున్నదో ఆయన ఎరుగు. ఆయన కోరిన మేరకు తప్ప ఆయన జ్ఞానం నుండి వారు ఏమి గ్రహించలేరు . ఆయన పీటం భూమి ఆకాశాలను ఆవరించి వుంది . ఆ రెండింటి సంరక్షణ ఆయనకు అలుపు తెప్పించదు. ఆయన అందరికన్నా ఉన్నతుడు మరియు గొప్పవాడు.

మక్కా విశిష్టత

-డా.ఫజల్

మక్కా లేదా మక్కాహ్ (అరబ్బీ) 'మక్కతుల్-ముకర్రమా' ఇస్లామీయ పవిత్ర నగరం. (ఉమ్మ-అల్-ఖురా (గ్రామలన్నింటికీ తల్లి వంటిది)). ఇది సౌదీ అరేబియా చారిత్రాత్మక హిజాజ్ ప్రాంతంలో గలదు. ఈనగరంలోనే ముస్లింలకు పరమ పవిత్రమైన మస్జిద్-అల్-హరామ్ (పవిత్ర మసీదు) గలదు. ఈ మసీదులోనే పరమ పవిత్రమైన కాబా గృహం గలదు. హజ్ యాత్రలో ముస్లింలందరూ ఇక్కడ చేరుకొని 'కాబా గృహం చుట్టూ ఏడు తవాఫ్ (ప్రదక్షిణ)లు' చేస్తారు.

మక్కా జెద్దా నుండి 73 కి.మీ. ఎర్ర సముద్రము నుండి 80 కి.మీ. ఇరుకైన లోయప్రాంతంలో గలదు. సముద్రానికి 910 అడుగుల ఎత్తున గలదు. ముస్లింలు తమ జీవితంలో కనీసం ఒక్కసారైనా హజ్ యాత్ర చేయడానికి మక్కా నగరానికి విచ్చేస్తారు.

మక్కా సముద్రమట్టానికి 910 అడుగుల ఎత్తు లో "ఫారాన్ పర్వతపంక్తి"ల మధ్యలో గలదు. ఈ నగరపు నడిబొడ్డున మస్జిద్-అల్-హరామ్ గలదు. ఈ మస్జిద్ చుట్టూ నగరం వ్యాపించినట్టుగా కనిపిస్తుంది. ఈ మసీదు సమీపానగల ప్రాంతం పాత మక్కా నగరం. ఈ మసీదుకు ఉత్తరాన అల్-ముద్దాహ్ మరియు సుఖ్-అల్-లైల్ వీధులు గలవు. దక్షిణాన అస్-సుఫ్-అస్-సఫీర్ వీధులు గలవు. నవీన రోడ్లన్నీ ప్రాచీన కట్టడాలను తొలగించి ఏర్పరచినవే. ప్రాచీన గృహాలన్నీ ప్రాంతీయ శైలిలోని రెండు లేక మూడు అంతస్తుల రాతికట్టడాలు.

మక్కాలో విమానాశ్రయం లేదు. జెద్దాలో గల 'కింగ్ అబ్దుల్ అజీజ్ అంతర్జాతీయ విమానాశ్రయం' ఇక్కడికి సమీపములో ఉన్న ప్రధాన విమానాశ్రయం. హజ్ మరియు ఉమ్రా కొరకు గల ఇతర రవాణా సౌకర్యాలు అధికంగా కానిపిస్తాయి.

తక్కిన దేశమంతటితో పోల్చితే, మక్కాలో జన

సాంద్రత ఎక్కువ. అతి ప్రాచీన జనావాసం పాతబస్తీలో గలదు. ఎక్కువమంది హజ్ పరిశ్రమలో పనిచేసేవారే. వీరెప్పుడూ హజ్ కొరకు తయారుగా వుంటారు. ప్రతియేటా దాదాపు 40 లక్షలమంది ముస్లింలు హజ్ కొరకు మక్కాను సందర్శిస్తారు.

ఇస్లాం ప్రకారం అధినేతను ప్రజలు ఎన్ను కోవాలి. కానీ సౌదీ రాచరికంలో, మక్కా నగరపాలకచే పాలింపబడుచున్నది. 14మంది ఎన్నుకోబడ్డ సభ్యులుగల నగరపాలక పరిపాలిస్తుంది. దీని అధినేత మేయర్. ఇతన్ని అమీన్ అని పిలుస్తారు. అమీన్ అనగా విశ్వాసంగలవాడు, నమ్మదగినవాడు. ఈ అమీన్ను సౌదీ అరేబియా ప్రభుత్వం నియమిస్తుంది. ప్రస్తుత మక్కా నగర మేయర్ ప్రిన్స్ మిషాల్. ఇతను కింగ్ అబ్దుల్లా ఆరవ కుమారుడు. మక్కా రాష్ట్రం యొక్క రాజధాని మక్కానగరం. ఈప్రాంతంలోనే 'జెద్దా' నగరం గూడా గలదు.

దుారతీరాల వరకు ఓ చెట్టు నీడ సైతం ప్రాప్తించని రాతి నేల అది. దాహం తీర్చుకునేందుకు గుక్కెడు నీరు కూడా లభ్యం కాని బండ భూమి. ఎటు చూసినా ఎడారే. బండ రాళ్ళే, బాటసారుల రాకపోకలు సైతం లేని బీడు స్థలం ఒక్కప్పటి మక్కా. అల్లాహ్ ఆజ్ఞ ప్రకారం అప్పట్లో హజరత్ ఇబ్రాహీం(అ) తన భార్య హజ్రత్ హజరాతో చిన్నారి ఇస్మాయిల్ను ఈ ప్రాంతంలో వదిలి వెళ్ళినట్లు చరిత్ర చెబుతోంది. మక్కా నగర ఆవిర్భావం నాలుగువేల సంవత్సరాల క్రితం జరిగినది.

కొండల నడుము ఏ వనరులూ లేని బంజరు భూమిలో మమ్మల్ని వదిలివెళతారా. అని భార్య హాజిరా ఆడిగితే "అవును. ఇది దైవాజ్ఞ" అని ఇబ్రాహీం(అ) చెప్పారట.

కొడుకు ఇస్మాయిల్(అ) దాహం అని అడిగితే ఆ తల్లికి చుట్టుపక్కల ఎక్కడా నీరు కనబడలేదు. నీటి కోసం ఆదుర్దాగా ఆటూ యిటూ ఆ తల్లి పరిగెడుతూ

మంచి నీటి కోసం అన్వేషిస్తారు. కాని ఎక్కడా నీటి చుక్క కనిపించదు. ఆ మాత్రమూర్తిపై దయతలచిన అల్లాహ్ చిన్నారి ఇస్మాయిల్ రెండు పాదాలున్న స్థలం నుంచి నీటి ఊట పుట్టిస్తాడు. అది చూసి సంతోషంతో హజరత్ హాజరా జమ్ జమ్ అంటూ ఆ నీటి చుట్టూ రాళ్ళు పేర్చుతారు. దైవికంగా ఆక్కడో జలాశయం ఏర్పడింది. ఈ సంఘటనను గుర్తు చేసుకుంటూ హాజీలు సఫా, మర్వా మధ్య ఏడు పరుగులు చేస్తారు.

దైవాజ్ఞ మేరకు ఇబ్రహీం తిరిగి మక్కాకు వచ్చి తనయుడు ఇస్మాయిల్ సహాయంతో “కాబా”ను నిర్మించారు, తర్వాత ఆక్కడో గ్రామం వెలిసి, వృద్ధిపొంది నేటి మక్కా నగరంగా రూపుదిద్దుకొంది.

6వ శతాబ్దపు మధ్య కాలంలో ఉత్తర అరేబియా లో మూడు ప్రధాన నివాస ప్రాంతాలుండేవి. అవన్నియూ నైఋతీ దిశయందు ముఖ్యంగా ఎర్ర సముద్ర తీర ప్రాంతంలోనూ, మరియు ఎర్ర సముద్రానికి, తూర్పునగల అరేబియా ఎడారికి మధ్యనగల నివాసయోగ్య ప్రాంతం. ఈప్రాంతాన్నే హిజాజ్ అంటారు.

ఈ హిజాజ్ ప్రాంతం నీటి సౌకర్యాలు గల ఒయాసిస్ ప్రాంతం. ఈ హిజాజ్ మధ్యప్రాంతంలో యస్రిబ్ పట్టణం (ప్రస్తుతం దీని పేరు మదీనా) వుంది. ఈ పట్టణానికి 250 కి.మీ. దక్షిణాన, పర్వత ఫంక్తులలో తాయిఫ్ పట్టణం వుంది. తాయిఫ్ కు వాయువ్యాన మక్కా పట్టణం వుంది. మక్కా చుట్టూగల నేల సారవంతమైనది కాకున్నా, ధనిక ప్రాంతంగా వర్ణిల్లుతూనేవున్నది. అరేబియాలోని 3 నివాసయోగ్య ప్రాంతాలలో ఇది ఒకటి. కాబాకు సమీపంలో జమ్ జమ్ బావి వుంది. మక్కా మరియు పరిసర ప్రాంతాలకంతటికీ అప్పట్లో ఈ బావి నీరే ప్రధానం. ఇస్లాంలో పరమ పవిత్ర మయిన కాబా మక్కా నగరంలోనే వుంది. కాబా గృహం బహువిగ్రహారాధనా కేంద్రంగా మారింది. ముహమ్మద్ ప్రవక్త ఇస్లాం మతాన్ని ప్రకటించిన తరువాత ఈ కాబా గృహం ఏకేశ్వరోపాసనా కేంద్రంగా ఖ్యాతినొందింది.

మక్కా ప్రముఖ వ్యాపార కేంద్ర మైంది. మక్కా నగరం నుండి సిరియా వరకు ఒకే కారవాన్

నడపబడుచుండేది.

కాబా గృహం చతురస్రాకారపు నిర్మాణం, దీని చుట్టూ మస్జిద్-అల్-హరామ్ గలదు. ఖురాన్ ప్రకారం ఈ కాబా గృహం ఇబ్రాహీం ప్రవక్త నిర్మించారు. ఈ నిర్మాణంలో ఇబ్రాహీం(అ)తో పాటు అతని కుమారుడు ఇస్మాయిల్(అ) పాల్గొన్నారు. ఈ నిర్మాణం దాదాపు హిజ్రీ పూర్వం 3000 జరిగింది.

ప్రవక్త ముహమ్మద్(స)కు పూర్వం కాబా గృహం లో దాదాపు 360 విగ్రహాలుండేవి. ఈ విగ్రహాలలో లాత్, మనాత్, హుబల్ మరియు దులిల్లు ప్రసిద్ధమైనవి. మక్కా మరియు సౌదీ అరేబియాలోగల సంచార జాతులన్నీ ఈ విగ్రహారాధన చేసేవి. 360 విగ్రహాలలో ఈసా (యేసుక్రీస్తు) మరియు మరియు (మేరీ)ల విగ్రహాలు కూడా ఉండేవి.

నిరక్షరాస్యత, దాస్యస్పృంఖలనం, మూఢ నమ్మకాలు, ఆడిపిల్లల హత్యలు, స్త్రీపురుష అసమానత్వాలు, తెగల మధ్య వైషమ్యాలతో ఈ ప్రాంతం అట్టుడికిపోతుండేది. ఒకే ప్రాంతంలో ఉంటూ కూడా ప్రజల, తెగల జాతుల మధ్య వైరుధ్యాలు, పోరాటాల పుట్టగా మసక చరిత్రగల గుట్టగా వుండేది ప్రాచీన అరేబియా. ఇన్ని వైరుధ్యాలలో కూడా ఒక ప్రత్యేకత ఏమనగా సంవత్సరానికోసారి కాబాగృహాన్ని దర్శించడానికి జాతరకు, వర్తకం కొరకు మక్కా నగరానికి తండోప తండాలుగా ప్రజలు వచ్చేవారు. ఇక్కడకు చేరిన తరువాత సాంవత్సరిక లావాదేవీలు, తెగల మధ్య తీర్పులు జరిగేవి. అరేబియా వాసులకు తమకంటూ ఒక గుర్తింపునిచ్చే ప్రదేశంగా మక్కాకు భావించేవారు. ఈ విధంగా మక్కాకు ప్రత్యేకత వుండేది.

క్రీ.శ. 5వ శతాబ్దంలో ఖురేషులు మక్కాను తమ ఆధీనంలో తీసుకొన్నారు. వీరు వైపుణ్యంగాల వర్తకులు గానూ వ్యాపార ప్రముఖులుగానూ అభివృద్ధి చెందారు. 6వ శతాబ్దంలో సుగంధ ద్రవ్యాల వర్తకంలో రాణించారు. యుద్ధాలతో కూడిన ఆకాలంలో, మక్కా వర్తకులు తమ దారులను సముద్రమార్గాల నుండి భూమార్గాలకు మరల్చారు.

బైజాంటియన్ సామ్రాజ్యం ఎర్రసముద్రాన్ని నియంత్రిస్తూ వుండేది. కాని సముద్రపు దొంగలను అరికట్టలేక పోయింది. రోమన్, పర్షియనుల యుద్ధాలు వీరి వర్తకంపై తీవ్ర ప్రభావం చూపాయి.

ముహమ్మద్ ప్రవక్త ముత్తాత అబ్దుల్ ముత్తలిబ్ ప్రథమంగా ఒంటల వ్యాపార సంప్రదాయాన్ని ప్రారంభించారు, ఈ సాంప్రదాయం మక్కా నగర స్థాయిని పెంచింది. మక్కాలో వర్తకుల మరియు తెగల, సంచార జాతుల, సంచార తెగల మధ్య సంబంధ బాంధ్యవ్యాలు ఏర్పడ్డాయి. మక్కాలో సరుకుల రవాణా ప్రారంభమయితే సిరియా మరియు ఇరాక్ వరకూ సాగేది. మక్కా మరియు సాదీ అరేబియాలోని ఇతర ప్రాంతాలకు ఇతర దేశాల నుండి సరుకులు వచ్చి చేరేవి. వర్తక ప్రాపంచికరణ (గ్లోబల్ ట్రేడ్) అప్పుడే అమలులో వుండేది.

మక్కా వాసులు బైజాంటియనులు మరియు బరూయిన్లతో ఒడంబడికలు చేసుకొని తమ వ్యాపారాల దారిని ఏర్పరచుకొనేవారు. ఇలాంటి విషయాలతో మక్కా వాసుల ప్రాధాన్యత ప్రాబల్యాలు పెరిగాయి. మక్కా వ్యాపార మరియు రాజకీయ కేంద్రంగా ఓ కొత్తరూపాన్ని సంతరించుకొంది.

ముహమ్మద్ ప్రవక్త(స) 570 మక్కాలో జన్మించారు. అధికార ఖురైషీయుల తెగ యైన హాషిమీ వంశానికి చెందినవారు. అల్లాహ్ ప్రవచనాలు ప్రకటితమైన తరువాత, పాగన్ (అరేబియాకు చెందిన బహు విగ్రహారాధకులు)లకు వ్యతిరేకంగా తన మిషన్ ను ప్రారంభించారు. తరువాత మదీనాకు హిజ్రత్ (వలస) వెళ్ళారు.

క్రీ.శ. 622లో కొందరు అనుచరగణంతో మక్కా వాసులతో బ్రద్ యుద్ధం సాగించి విజయం సాధించి మక్కా వాసులలోనూ బెదూయిన్ తెగలలోనూ కీర్తిపొందారు. దీని తరువాత అనేక యుద్ధాలు జరిగాయి, ఉదాహరణకు ఉహుద్ యుద్ధం మరియు ఖందఖ్ యుద్ధం.

క్రీ.శ. 628లో ముహమ్మద్(స) ప్రవక్త శాంతి కాములతో, తన అనుయాయులతో మక్కాకు హజ్ యాత్ర చేశారు. ఈ విధంగా ఇస్లాంలో హజ్ యాత్ర ఒక ముఖ్యమైన అంశం.

మక్కా ప్రజలు, మదీనాలో ఉన్న ముస్లింల మధ్య ఘర్షణలను అంతమొందించడానికి ముహమ్మద్ ప్రవక్త, మక్కా వాసులతో ఒక అంగీకారానికి వచ్చి హుదైబియా సంధి కుదుర్చుకున్నారు. ఈ అంగీకారం ప్రకారం ముస్లింలు హజ్ యాత్ర కొరకు సంవత్సరకాలం వేచి వుండవలసి వచ్చింది. ఎవరైనా మక్కా వాసులు మదీనాకెళ్ళినా వారు తిరిగి మక్కాకు రావచ్చు, కాని ఎవరైనా మదీనా వాసి మక్కా కెళ్ళిన ప్రవక్త(స) పిలిచిననూ మదీనాకు తిరిగి రాకూడదు. హుదైబియా సంధి ఆ తరువాత పది సంవత్సరాల పాటు యుద్ధాలనుండి విశ్రాంతి నిచ్చింది. కాని మక్కా వాసులు ఈ సంధిని ఏకపక్షంగా ఉపసంహరించుకున్నారు.

అయినా ఎలాంటి యుద్ధం చేయకుండానే మక్కా శాంతియుతంగా ముస్లిముల వశమయింది. ముహమ్మద్ ప్రవక్త(స) తన అనుయాయులతో మరుసటి సంవత్సరం హజ్ యాత్రకు మక్కా బయలుదేరారు.

మక్కా వాసులు ముస్లిముల సంఖ్య మరియు వారి విశ్వాస బలాన్ని చూసి వారిని ఆపలేక పోయారు. మక్కా వాసులందరూ తలొదిక్కు దాక్కొన్నారు. మక్కా వాసులెవరికీ ఎలాంటి అపకారం కలుగకుండా క్షమాభిక్ష ప్రసాదింపబడింది. ఆవిధంగా మక్కా శాంతియుతంగా ముస్లిముల వశమయినది. మక్కా వాసులందరూ లొంగి పోయారు, ముహమ్మద్ ప్రవక్త(స) ఖురైషులకు తగిన బహుమానాలిచ్చారు, ప్రజలందరికీ శాంతి సందేశం ఇచ్చారు. కాబా గృహంలోని అసత్య దేవతల విగ్రహాలన్నీ తొలగించారు. సత్యమైనవాడు ఏకేశ్వరుడేనని అతడే సకల లోకాల ప్రభువనీ అతనికే అన్ని స్తోత్రములనీ నినదించి, కాబా గృహాన్ని పరమపవిత్ర గృహంగా ముస్లింల పవిత్ర కేంద్రంగా ప్రకటించారు. హజ్ కార్యక్రమాలు పూర్తిచేశారు.

ప్రవక్త(స), హజ్ తరువాత అత్తాబ్ బిన్ ఉసైదున్ మక్కా గవర్నరుగా నియమించి, మదీనా బయలుదేరారు.

మక్కాలో గల అనేక తెగలవారి మధ్య సమన్వయాన్ని కలుగజేసి ఏకేశ్వర సంపూర్ణ విశ్వాసాన్ని కలుగజేసి అరేబియా అంతటినీ ఏకత్రాటిపై తెచ్చాడు.

ముహమ్మద్(స) 632లో మరణించారు. వ్రవక్త(స) స్థిరీకరించిన మతవిశ్వాసాలు, శాంతి సామ్రాజ్యతాపాలు, అరేబియా అంతటా వికసించాయి. ఇస్లాం త్వరగా వ్యాపించడం ప్రారంభించింది. కొన్ని ఏళ్ళలోనే ఉత్తర ఆఫ్రికా, ఆసియా యందు వర్ణిల్లింది. అరబ్ మరియు ఇస్లామీయ సామ్రాజ్యం పెరుగుతూ హజ్ యాత్రికులను అరేబియానుండేగాక వ్రవంచ నలుమూలల నుండి ఆకర్షించసాగింది. మక్కా ముస్లింల హజ్ కేంద్రమైనది.

ఇంకో ముఖ్యమైన సంఘటన ఏమంటే సాధారణ నమాజుకు ముస్లింలు జెరూసలేం (మొదటి ఖిబ్లా) వైపుకు తిరిగి నమాజ్ చేసేవారు, కాని అల్లాహ్ ఆజ్ఞ ప్రకారము మక్కాలోని కాబా గృహం (రెండవ మరియు స్థిరమయిన) ఖిబ్లాగా ప్రకటించడం జరిగింది. దీని ప్రకారం ముస్లింలు సాధారణ ప్రార్థనలు సైతం కాబావైపు తిరిగి చేయడం ప్రారంభించారు.

హజ్ మరియు ఉవ్రా యాత్రికులకు మక్కా కేంద్రమయ్యింది. సంవత్సరకాలమంతా ఉలేమాలు, పండితులు, సంతులందరూ కాబాగృహం దగ్గరే తమ జీవితాలను గడపాలని అభిలషించారు. వీరందరికీ మక్కావాసులు సేవలు చేయడం ప్రారంభించారు.

రాజకీయ చరిత్ర

ఇటు ఖలీఫాలు అటు ఉస్మానియా సామ్రాజ్యపు రాజధానిగా మక్కా ఎన్నడునూ లేదు.

వ్రవక్త(స) మదీనాకు హిజ్రత్(వలస) వెళ్ళి, దానినే మదీనాను ముస్లింల రాజధానిగా ప్రకటించారు.

నాలుగవ ఖలీఫా అయిన అలీ(ర) రాజధానిని కూఫా నగరానికి మార్చారు.

ఉమయ్యద్ ఖలీఫాలు తమ రాజధానిని డెమాస్కస్ (సిరియా)కు మార్చారు.

అబ్బాసీ ఖలీఫాలు తమ రాజధానిని బాగ్దాదుకు మార్చారు. దీంతో ఇరాక్ ముస్లింల కేంద్రంగా దాదాపు 500

సంవత్సరాలు వర్ణిల్లింది. ఇది విద్యా వైజ్ఞానిక వ్యాపార రంగంగా వెలసిల్లింది.

క్రీ.శ. 1258లో మంగోలుల దండయాత్రలో సిరియా, ఇరాక్ తీవ్ర విధ్వంసానికి గురయ్యాయి. ఇస్లామీయ విద్యా వైజ్ఞానిక సాంస్కృతిక భాండాగారాలన్నీ నాశనమయ్యాయి. సాహిత్య రచనలూ, సకల శాస్త్రాల రచనలూ, గ్రంథాలయాలూ, వర్తకకేంద్రాలూ చిన్నా భిన్నమయ్యాయి. వందల సంవత్సరాల అద్యితీయ సంవద నాశనమయింది. మంగోలులు సృష్టించిన ఆ ఘోరకలి ఇస్లామీయ సాంస్కృతిక, శాస్త్రీయ కేంద్రాలన్నీంటినీ కోలుకోలేని దెబ్బ తీసింది.

ఇస్లామీయ కేంద్రంగా కైరో (ఖాహెరా) ఏర్పడింది.

దానితరువాత ఇస్లామీయ రాజధానిగా టర్కీలోని 'కాన్స్టాంటినోపుల్' (ఘస్తున్ తునియా) ఏర్పాటైంది.

ఇన్ని పరిణామాలు జరిగిననూ మక్కా తన ప్రాశస్త్యాన్ని, వైభవాన్ని కోల్పోలేదు. హజ్ యాత్రికుల పరంపర, వర్తక కేంద్ర అభివృద్ధి పెరుగుతూనే పోయింది.

అబ్దుల్లా ఇబ్న్ అల్-జుబేర్ ఉమయ్యద్ ఖలీఫాలను తిరస్కరించినపుడు మక్కా తిరిగి ఇస్లామీయ రాజకీయ చరిత్రలో ప్రవేశించింది.

ఖలీఫా యైన యజీద్ మక్కాను 683లో వశపరచుకొన్నాడు. దీని తరువాత ఈ నగరం రాజకీయ రంగంలో కొద్దిగానే కనిపించింది.

మక్కా.. విశ్వాసుల మరియు విశ్వాసాల కేంద్రం గానూ, విజ్ఞానాకాశంగానూ మెలిగింది. శతాబ్దాల తరబడి 'హాషిమీయులైన' "మక్కా యొక్క షరీఫులచే" పాలింప బడినది, వీరు ముహమ్మద్(స) మనుమడైన హసన్ ఇబ్న్ అలీ సంతతికి చెందినవారు. ఖలీఫాలెవరైననూ వీరు రెండు పవిత్ర మస్జిద్ల సంరక్షకులుగా కొనసాగుతూనే ఉన్నారు.

క్రీ.శ.930లో తూర్పు అరేబియాలోని "ఖర్మతియన్"లు (ఇస్మాయిలీయులకు చెందిన అతి వాదులు) మక్కాపై దురాక్రమణ చేశారు.

క్రీ.శ.1349లో మక్కా 'నల్ల మృతము' అనే రోగం (Black Death) (కొందరైతే మంగోలుల దండ యాత్రనే 'నల్ల మృతము అంటారు) బారిన పడినది.

క్రీ.శ. 1517లో 'మక్కా యొక్క షరీఫ్', ఉస్మానియా సామ్రాజ్యపు ఖలీఫాలను గుర్తిస్తూనే మక్కాను "స్వయం పరిపాలనాధికారా"లను పొందుతూవచ్చాడు.

'షిక్ ముహమ్మద్ ఇబ్న్ అబ్దుల్ వహాబ్, "దిరియా"లో స్థిరపడి, రాజకుమారుడైన ముహమ్మద్ ఇబ్న్ సాద్ సాయంతో క్రీ.శ. 1744 హి.శ. 1157 లో ఇస్లామీయ విశ్వాసాల పునరుద్ధరణ పేరుతో మొట్టమొదటి సాదీ రాజ్యం స్థాపించాడు. ఇస్లామీయ సాంప్రదాయాలు మంటగలుస్తున్నాయనీ, అనవసరపు సాంప్రదాయాలన్నీ ఇస్లామీకరింపబడుతున్నాయని భావించి ఈ రాజ్యం ఏర్పడింది. క్రీ.శ.1803 మరియు 1804లో వహాబీ తత్వము సాద్ ఇబ్న్ అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్న్ ముహమ్మద్ ఇబ్న్ సాద్ ఆధ్వర్యంలో మక్కా నగరాన్ని ముట్టడించి వశపరచుకొన్నది. రెండు ప్రధాన నగరాలైన మక్కా మరియు మదీనాలలో గల పెక్కు నిర్మాణాలూ, పలు ధార్మికక్షేత్రాలూ, సమాధులూ నేలమట్టం చేయబడ్డాయి. ముహమ్మదు ప్రవక్త(స) కుమార్తె అయిన ఫాతిమా జెహ్రా సమాధిపైగల నిర్మాణాన్నీ కూలగొట్టారు, ముహమ్మద్ ప్రవక్త(స) సమాధిని సైతం పెకిలించాలని ప్రయత్నించారు.

క్రీ.శ.1803 నుండి 1813 వరకూ వహాబీలు మక్కాపై పట్టు బిగించారు. ఉస్మానియా సామ్రాజ్యానికి ఇది తీవ్రమైన చెంపదెబ్బ.

క్రీ.శ. 1517 నుండి పవిత్ర నగరాల పరిరక్షణలో ఉన్న ఉస్మానీయులు కార్యరంగంలో దిగారు. ఈ వహాబీల పని పట్టడానికి, ఉస్మానీయులు తమ బలమైన వైస్రాయి, ఈజిప్టుకు చెందిన ముహమ్మద్ అలీషాషాను నియమించారు. 1818లో వహాబీలు ఓడిపోయారు. "మొదటి సాదీ రాజ్యం" అంతమయినది.

కాని వహాబీ ఉద్యమం కొనసాగి "రెండవ సాదీ రాజ్యం" ఏర్పాటు చేసి 1891 వరకూ పరిపాలించారు, తరువాత "మూడవ సాదీ రాజ్యం" సాదీ అరేబియా నేటికీనీ ఏలుబడిలోవుంది.

క్రీ.శ. 1916 జాన్ లో మక్కాకు చెందిన షరీఫ్, హుసేన్ బిన్ అలీ ఉస్మానియా సామ్రాజ్యానికి వ్యతిరేకంగా

తన బలాలతో తిరుగుబాటుచేసి మక్కానగరాన్ని కైవసం చేసుకొన్నాడు. ఇతడికి, ఇతని దళాలకు ఇది మొదటి విజయం.

క్రీ.శ. 1926లో మక్కా యొక్క షరీఫ్ కు పరాభవం ఎదురైంది, సాదీలచే గద్దెదింపబడ్డాడు, మక్కా సాదీ అరేబియాలో కలుపబడింది.

ఆయుధాలు ధరించిన 200 మంది ఇస్లామిస్టులు నవంబరు 20, 1979న మస్జిద్-అల్-హరామ్ ప్రధాన మసీదును ఆక్రమించారు. వీరు 'జహైమన్ అల్-ఒత్తెబీ' అనే సాదీ మతప్రచారకుడి శిష్యులు.

సాదీ రాజ కుటుంబం ఇస్లాంను తన గుత్తాధిపత్యంలో వుంచుకొనే ప్రయత్నం చేస్తున్నదని, రాజ కుటుంబపు ఆగడాలు మితిమీరుతున్నాయని, మస్జిద్-అల్-హరామ్ ను తమ స్వంతాస్తిలా మార్చుకొంటున్నారని అల్-ఒత్తెబీ శిష్యులు ఆరోపిస్తూ ఈ ఆక్రమణకు పాల్పడ్డారు. అయితే ఈ ఆక్రమణను సాదీ రాజ కుటుంబం ప్రాస్తుకు చెందిన జీ.ఐ.జీ.ఎన్. కమండోల సహాయంతో అణచివేసింది.

జూలై 31, 1987న కొంత మంది యాత్రికులు అమెరికా వ్యతిరేక ప్రదర్శన చేశారు. అమెరికా మిత్ర దేశమైన సాదీ అరేబియా ప్రభుత్వం, తన పోలీసు దళంతో యాత్రికులపై కాల్పులు జరుపగా 402 మరణించారు, 649 మంది గాయపడ్డారు.

హజ్

హజ్ మక్కాలో ప్రధాన పరిశ్రమగా వృద్ధి చెందింది. సాంవత్సరిక హజ్ యొక్క తోడ్పాట్లు మరియు నిర్వహణ అభివృద్ధి చెందింది. హజ్ యాత్రికుల సౌకర్యాల ఏర్పాట్లు మరియు వాటి నిర్వహణా కార్యక్రమాలు వేగం పుంజుకొన్నవి. హజ్ కొరకే గాక ఉమా కొరకూ ఈ ఏర్పాట్లు నిత్యావసరంగా మారాయి.

కాబా

కాబా ప్రాచీన రాతి కట్టడం. ముస్లింలదరూ దీని వైపు తిరిగి ప్రార్థనలు (నమాజ్) చేస్తారు. ఈ కాబాగృహం 3000 హిజ్రీ పూర్వం ఇబ్రాహీం ప్రవక్తచే నిర్మింపబడింది.

హజ్ మరీయు ఉన్మా చేయువారు దీని చుట్టూ గడియారపు ముల్లు వ్యతిరేక దిశలో (అపసవ్య దిశలో) 7 సార్లు ప్రదక్షిణ చేస్తారు. ఈ ప్రదక్షిణను తవాఫ్ అంటారు. ఈ కాబా గోడలో అమర్చిన రాయిని పరలోకం నుండి వచ్చిన రాయిగా భావించి ముస్లిములు ముద్దు పెట్టుకుంటారు.

జమ్ జమ్ బావి

ఇస్లామీయ ధార్మిక గ్రంథాల ప్రకారం ఈ బావి ఇబ్రాహీం ప్రవక్త మరీయు హాజిరాల తనయుడైన ఇస్మాయీల్ కోసం అల్లాహ్ ఆదేశంతో సృష్టించబడింది. ఇస్మాయీల్ బాల్యంలో తీవ్రమయిన దప్పికగొన్న సయమంలో హాజిరా నీటి కొరకు అన్వేషించింది. అల్లాహ్ ఇస్మాయీల్ పాదాల చెంతనే నీటి ఊటని సృష్టించాడు. మక్కా ప్రాంతం అతి తక్కువ నీటివనరులుగల ప్రాంతం. ఈ జమ్ జమ్ బావి మక్కా ప్రాంతీయ వాసులకు అల్లాహ్ యొక్క వరం. హజ్ యాత్రికులు ఈనీటిని తమతోపాటు తీసుకువస్తారు. ఈనీటిని పరమ పవిత్రంగా భావిస్తారు. ఈనీరు దప్పికనేగాక ఆకలినిగూడా తీరుస్తుందని ప్రతీతి. ఈనీరు సర్వరోగనివారిణి అని ముస్లింల ప్రగాఢవిశ్వాసం. ముస్లింలు మరణించినపుడు తమ కఫన్లను ఈ నీటితో పవిత్రం చేయాలని కోరుకుంటారు. ఇలా చేయడం వలన తమ పరలోక యాత్ర శుభప్రథమౌతుందని నమ్ముతారు. హజ్ యాత్రికులు తమ ఇస్రామ్ (హజ్ సమయంలో ధరించే వస్త్రాలు)లను ఈనీటితో తడిపి పవిత్రంచేసి తీసుకువస్తారు. ఈ వస్త్రాలను తమ కఫన్లుగా ధరించాలని కోరుకొంటారు.

20వ శతాబ్దంలో మక్కా వేగంగా అభివృద్ధి చెందింది. 21వ శతాబ్దంలో శరవేగంగా అభివృద్ధి చెందుతోంది. ఇస్లాంలో పరమ పవిత్ర నగర ప్రాశస్త్యం సొందిన మక్కా ప్రముఖంగా హజ్ మరీయు ఉన్మాల యాత్రలకు ప్రసిద్ధి. వేలకొలది అరబ్బులకు ఉద్యోగాలతో ఉపాధినిస్తోంది.

ముస్లిమేతరులు

సౌదీ అరేబియా చట్టాల ప్రకారం ముస్లిమేతరులకు కాబాలో ప్రవేశం నిషిద్ధం. వాహనాల ద్వారా వచ్చే వారిని క్షణంగా పరిశీలిస్తారు. విమానాశ్రయాలలోగూడా ఇదే విధమయిన నిఘా వుంటుంది. వీరి సెక్యూరిటీ విధానం అలాంటిది.

విశ్వాసులారా బహు దైవారాధకులు అపవిత్రులు. కావున ఈ సంవత్సరం తరువాత వారిని కాబా గృహం వైపు రానివ్వకండి. ఒకవేళ (మీ వ్యాపారం తగ్గి) మీరు పేదరికం పాలవుతామని భయపడుతున్నారా (భయ పడకండి) అల్లాహ్ తలుచుకుంటే తన కృపతో మిమ్మల్ని ధనవంతులను చేస్తాడు, అల్లాహ్ అన్నీ తెలిసినవాడు మహా జ్ఞాని ఖురాన్. 9:28

మక్కా నగర ఆర్థికవ్యవస్థ ముఖ్యంగా హజ్ యాత్రా వ్యాపారం పైనే ఆధారపడింది. హజ్ యాత్రా కాలంలోనే 10 కోట్ల అమెరికా డాలర్ల వ్యయం జరుగుతుంది. ఇందులో ప్రభుత్వమే 5 కోట్ల అమెరికా డాలర్లు ఖర్చు పెడుతుంది. సౌదీ అరేబియాలో ప్రముఖ పరిశ్రమ ఆయిల్ పరిశ్రమ. ఇంకనూ టెక్స్ టైల్స్, ఫర్నిచర్ మరీయు వస్తుసామాగ్రి పరిశ్రమలు గలవు.

ఇస్తగ్ ఫార్ (పాప క్షమాపణ దుఆ)

అల్లాహుమ్మ అన్ త రబ్బీ లా ఇలాహ ఇల్లా అన్ త ఖలఫ్ తనీ వ అనా అబ్దుక , వ అనా అలా ఆహ్ దిక వ వదిక మస్త తాతు అవూజు బిక మిన్ షర్రి మా సనతు అబూ లక బి నియ్ మతిక అలయ్యు వ అబూ ఉ బిజన్ బీ ఫగ్ ఫిర్ లీ ఫ ఇన్నహు లా యగ్ ఫిరుజ్జునూబ ఇల్లా అన్ త. (సహీ బుఖారి : 318)

విశ్వాసానికి గుర్తు ఏది?

1. విశ్వ మానవ సృష్టికి కర్త అయిన ఆదేవుడు సత్యం ప్రాతిపదికగా సృజించడం జరిగింది.
2. మానవులను సత్యం పునాదుల పైనే తమ జీవన సౌదాలను నిర్మించుకోవాలని ఆదేశించబడ్డారు.
3. రోజు వారీ వ్యవహారాల్లో సత్యాన్ని, సత్య సందతను మాటల్లోనూ ఆచరణలోనూ సత్యానికి మాత్రమే స్థానము ఇవ్వాలని తాకిడు చేయబడింది.
4. మనో మస్తిష్కాలను నుండి ఈ భావన మసకబారితే జీవితంలో అనివార్యంగా అసత్య విషయాలు అభూత కల్పనలు, మూడనమ్మకాలు దురాచారాలు ఆక్రమిస్తాయి.
5. భావజాలలపై ఆదివత్యం కోసం పరితపిస్తూ కాలక్రమంలో కఠిన మనస్కులుగా మారిపోతారు.
6. దీనికి భిన్నంగా దైవ విధేయుని సత్యత సదాచరణలే అతని నైతికతకు మూల స్థంభముగా ఉంటుంది.
7. ప్రతి విషయంలోనూ సత్యానికి కట్టుబడి మసలేందుకు ప్రతి సమస్యను, వ్యవహారాన్ని సత్యపు కళ్ళ జోడుతో చూసే వానిగా మలచబడతాడు.
8. సత్యం పునాదుల మీదనే పోతపోయబడడం ముస్లింగా జీవించడానికి విధిచేయబడింది.
9. సమాజంలో సందేహాలకు అనుమానాలకు ఏమాత్రం అవకాశం ఇవ్వగూడదు. కారణం దృఢమైన సత్యం మాత్రమే వెలుగులోకి వచ్చేందుకు తనదైన ముద్ర వేసేందుకు అర్హమైనది.
10. ప్రజలారా! అనుమానం సందేహాలకు దూరంగా ఉండండి, అనుమానం అన్నిటికంటే పెద్ద అసత్యం అని ముహమ్మద్(స) సెలవిచ్చారు.
11. మరొక ప్రవచనంలో సందేహాస్పదమైన విషయాలను విడనాడండి. సందేహాలకు ఏమాత్రం అవకాశం లేని విషయాలను స్వీకరించండి. సత్యం సంతృప్తికి మార్గం వేస్తే అసత్యం సందేహాలకు దారి చూపుతుంది అని అన్నారు.
12. తమ ఆలోచనల్లో కేవలం అనుమానాలు, సందేహాలు, మూఢ విశ్వాసాలు, దురాచారాలు, కల్పిత విషయాలతో నింపుకొని సమాజంలో కల్లోలానికి కారకులైన వారిని ఖురాన్ నిరసించింది.
13. ఎటువంటి జ్ఞానము లేని వారు అనుమానాలను అనుసరిస్తున్నారు, సత్యం స్థానంలో అనుమానం ఏవిధమైన ప్రయోజనాన్ని ఇవ్వదు కదా!
14. ఇస్లాం కేవలం సత్యాన్ని మాత్రమే గౌరవిస్తుంది, దానివైపునకే ఆహ్వానిస్తుంది, అసత్యాన్ని తీవ్రంగా ఖండిస్తుంది. ముహమ్మద్(స) వారికి అబద్ధం పట్ల ఉన్నంత అసహ్యం మరే దురలవాటు పట్ల ఉండేది కాదు.
15. ఏవ్వక్తి అయినా అబద్ధమాడినట్లు తెలిస్తే అతను సశ్చాతావ వడి దైవం వైపుకు తిరిగిన సమాచారము అందనంత వరకూ అతని పట్ల గౌరవభావాన్ని హృదయం నుండి తొలగించుకోనేవారు.
16. అసత్యం, వాగ్దానభంగం, అపనిందలు వేయడం, నిరాధార - అనవసర విషయాలపై వాదోపవాదాలు జరపడం లాంటి నికష్టపు చేష్టలు కాపట్ట్య లక్షణాలు.
17. ధర్మం నుండి సంబంధాలు తెగిపోవడానికి గుర్తులుగా భావించేవారు.
18. పై దుష్కార్యాలు అమలు చేస్తూ తమను తాము ముస్లిం ఇస్లాం లాంటి పదాలతో ముడివేసుకొని జీవిస్తూ ఉంటే వారిని “ధార్మిక వ్యాపారులు” గా పేర్కొన వలసి యుంటుంది.
19. అవినీతి అబద్ధం తప్ప మిగిలిన అన్ని రకాల చెడులు ఒక విశ్వాసిలో ఉండేందుకు అవకాశము ఉంది అని ముహమ్మద్(స) సెలవిచ్చారు.

20. సహచరులు అడిగారు - ఏ విశ్వాసి అయినా పిరికి వాడు అయ్యే అవకాశం ఉందా? జవాబుగా ప్రవక్త(స) అవును ఉంది అని బదులు ఇచ్చారు.
21. అలాగే ఒక విశ్వాసి పిసినారి కాగలడా? అని అడగగా అవును కాగలడు అని బదులిచ్చారు.

ఒక విశ్వాసి అబద్ధికుడు కాగలడా? అని అడగగా “లేదు. ఎంతమాత్రము కాలేడని” ముహమ్మద్(స) స్పష్టపరిచారు.

అల్లాహ్ అంటే అర్థం ఏమిటి?

అల్లాహ్ అనే అరబీ పదానికి అర్థం సకల ఆరాధనలకు అర్హుడైన దైవం అని. మరి అలాగయితే అల్లాహ్ అనే పదానికి బదులుగా దైవం అని కూడా అనవచ్చుగా? అనవచ్చు. కాని అల్లాహ్ అనే పదాన్ని అలాగే వాడడానికి వెనుక కొన్ని కారణాలు ఉన్నాయి. అవి ఏమిటంటే అల్లాహ్ అనే పదం భాషా పరంగా ఎంతో విశిష్టమైంది. ఎలాగంటే ఈ పదానికి అరబీ భాషలో బహువచనం లేదు. దేవుడు అనే పదానికి బహువచనం (దేవుళ్లు) అని ఉంది కాని అల్లాహ్ అనే పదానికి బహువచనం లేదు. దేవుడు ఒక్కడే అయినప్పుడు ఆ పదానికి బహువచనం ఉండడం అర్థ రహితం. ఇంకా అల్లాహ్ అనే పదానికి లింగం కూడా లేదు. దేవుడు అనే పదానికి స్త్రీ లింగం (దేవి, దేవత) ఉంది కాని అల్లాహ్ అనే పదం అసలు ఏ లింగమూ కలిగి లేదు. కాని అరబీ నుండి ఇతర భాషలలోకి అనువాదం చేసేటప్పుడు ఈ పదానికి లింగం ఆపాదించవలసి వస్తుంది అందుకని అల్లాహ్ ను ‘అతడు’ అని పుల్లింగంలో సంబోధిస్తాము.. కాని అసలు ఈ పదానికి లింగం లేదని గుర్తించాలి. ఎందుకంటే స్త్రీ పురుష లింగాలు సృష్టికి సంబంధించినవి మరియు జంతువులు, మానవులకు వర్తించేవి. సృష్టికర్త మనలాంటి ప్రాణి కాడు., ఆయన లింగానికి అతీతుడు.

ఇలా దైవ అస్తిత్వానికి సూటిగా సరిపోయే పదం అల్లాహ్. ఇంకా చిట్ట చివరి దైవ సందేశ గ్రంథమయిన

ఖురానులో ఆ దైవం తనను తాను అల్లాహ్ అని పరిచయం చేసుకుంటున్నాడు కాబట్టి ఆయనను అదే పేరుతో పిలవడం సమంజసం. ఇంకా ఖురానులో పేర్కొనబడిన ఆయన ఇతర గుణ నామాలు కూడా వాడవచ్చు.

‘..వారితో అను: మీరు ఆయనను, అల్లాహ్! అని పిలవండి, లేదా రహ్మాన్ (అనంత కరుణామయుడు) అని పిలవండి, మీరు ఆయనను ఏ పేరుతోనైనా పిలవండి, ఆయనకున్న పేర్లన్నీ అత్యుత్తమమైనవే!” ఖుర్ఆన్ 17:110 అల్లాహ్ కు రూపం ఉందా?

ఉంది కాని అది మనం ఊహించలేము, ఈ శరీరంతో దానిని వీక్షించలేము. ఎందుకంటే ఆయనను సృష్టిలోని ఏ వస్తువుతో కూడా పోల్చలేము, సమానం చెయ్యలేము.

ఆయనను పోలినది ఏదీ లేదు.” ఖుర్ఆన్ 42:11 మరియు ఆయనతో పోల్చదగినది ఏదీ లేదు.”

ఖుర్ఆన్ 112:4

అందుకనే మస్జిదులో ఆయన యొక్క ఏ చిత్ర పటమూ, విగ్రహమూ ఉండవు. పరలోక జీవితంలో సాఫల్యం పొందిన వారికి ఆయన దర్శన భాగ్యం లభించనుందని ఆయన తెలియపరిచారు.

“..ఆ రోజున కొన్ని ముఖాలు కళకళలాడుతూ ఉంటాయి. తమ ప్రభువు (అల్లాహ్) వైపునకు చూస్తూ ఉంటాయి.” ఖుర్ఆన్ 75:22-23

అందుకని ఆయన రూపాన్ని దర్శించాలనే తపన కల వారు ఆయన తెలియజేసిన మార్గంలో పయనించాలి. ఎందుకంటే పరలోకంలో సాఫల్యం చెందేవారికే ఆ భాగ్యం లభించనుంది.

“..అలాంటి వారే తమ ప్రభువు (చూపిన) సన్మార్గంలో ఉన్నవారు మరియు అలాంటి వారే సాఫల్యం పొందేవారు.” ఖుర్ఆన్ 2:5

మరి ఆయనను ఇక్కడ ఎలా ఆరాధించాలి? రూపం తెలియకుంటే ఏకాగ్రత ఎలా సాధ్యం?

ఆయనను ఆయన దైవ ప్రవక్తలు (ముహమ్మద్, యేసు, ఇబ్రహీం మొదలైన మహా ప్రవక్తలు.. వారందరిపై దైవం యొక్క శాంతి, శుభాలు కురుయుగాక) ఎలా ఆరాధించి చూపారో అలానే నమాజు ద్వారా ఆరాధించడం జరుగుతుంది.

కష్టాలలో ఉన్నప్పుడు, ఏ విగ్రహమూ, బొమ్మ గురించి ఆలోచించము, దేవుడా రక్షించు అంటాము. అప్పుడు అవసరం లేని విగ్రహం ఇప్పుడెందుకు? దేవుడి గుణ-గణాలను, అనుగ్రహాలను లేదా కరుణా కటాక్షాలు మననం చేసుకుంటూ మరియు ఖురాను వాక్యాల అర్థం మీద మనసు కేంద్రీకృతం చేస్తే చాలు.. ఏకాగ్రత, మనో నిర్మలత వాటంతట అవే వస్తాయి.

వారు నావలోకి ఎక్కినప్పుడు తమ భక్తిని కేవలం అల్లాహ్ కు మాత్రమే ప్రత్యేకించుకొని, ఆయననే ప్రార్థిస్తారుబీ కాని ఆయన వారిని రక్షించి నేలమీదకు తీసుకు రాగానే ఆయనకు సాటికల్పించ సాగుతారు”

ఖుర్ఆన్

హజ్ యాత్రికుల ఖుర్ఆన్ నిర్వహించడానికి ఇస్లామిక్ డవలప్ మెంట్ బ్యాంక్ సౌదీ ప్రభుత్వంచే గుర్తించబడిన ఏకైక సంస్థ. అదాయి కూపన్ ను ఐడిబి ఒక కవర్ లోని అందరూ యాత్రికులకు కలిపి ఏర్పాటు చేస్తోంది. హజ్ దరఖాస్తులో ఐడిబి ఖుర్ఆన్ కూపన్ తీసుకుంటామని నిర్ణయించుకున్న తరువాత మళ్ళీ రద్దు చేసుకోవడానికి వీలు వుండదు. అయితే కొంత మంది ఖుర్ఆన్ డబ్బు మాయ మాటలు చెప్పి దోచుకుంటారు. ఎవరైనా ఖుర్ఆన్ చేయడానికి నేను ఏర్పాటు చేస్తాను. డబ్బులు ఇవ్వండి టోకెన్ ఇస్తానంటే అలాంటి మోసగాళ్ళతో జాగ్రత్తగా వుండటమే కాదు, వారికి సంబంధించిన సమాచారం మౌల్లీంకు అందజేయండి. అలాంటి వాళ్ళను సౌదీ ప్రభుత్వం ఆరెస్టు చేసి జైల్లో పెడుతుంది. హజ్ లో ఖుర్ఆన్ వాజిబ్. మీరే దానికి బాధ్యత వహించాల్సి వుంటుంది.

రబ్బనా అ ఆతినా ఫి ద్దునియా హసనతవ్
 వఫిల్ ఆఖిరతి హసనతవ్
 వఖినా అజాబల్ న్నార్
 వఖినా అజాబల్ ఖబ్ర్
 వఖినా అజాబల్ హుష్
 వఖినా అజాబల్ ఫఖ్ర్
 వఖినా అజాబల్ మీజాన్
 వఖినా అజాబల్ ఖర్జ్

వఖినా అజాబల్ మర్జ్
 వఖినా అజాబల్ ఆఫాత్
 వఖినా అజాబల్ సక్రాత్
 వఖినా అజాబల్ మోత్
 వఖినా అజాబల్ ఫిత్తుతుల్ మసీహ్ దజ్జాల్
 వఖినా అజాబల్ న్నార్
ఆమీన్.....

హజ్యాత్ర అరుదైన మహాభాగ్యం

నియమ నిబంధనలు పాటించాల్సిందే
ఆర్థిక స్థోమత వున్న ప్రతి ముస్లిం జీవితంలో తప్పని సరి

మహమ్మద్ లియాఖత్ ఆలీ
ఎగ్జిక్యూటివ్ ఆఫీసర్, ఎపి స్టేట్ హాజ్ కమిటీ

ఇస్లాం 5 మూల స్తంభాలపై నడుస్తుండగా అందులో మొదటిది విశ్వాసం, రెండోది నమాజ్, మూడవది ఉపవాసం, నాల్గవది దానధర్మాలు, ఐదవది హజ్యాత్ర. హజ్ అంటే సంకల్పం. ఆర్థిక స్థోమత వున్న ప్రతి ముస్లిం జీవిత కాలంలో హజ్ యాత్ర చేయడం తప్పని సరి అని నియమం ఉంది. ప్రపంచ వ్యాప్తంగా ఉన్న కోట్లాది ముస్లింలు 40 రోజుల పవిత్ర హజ్యాత్ర చేస్తున్నారు.

హజ్యాత్ర అంటే ఒకప్పుడు వ్యయప్రయాసలతో కూడుకున్నది. సుదీర్ఘ ఓడ ప్రయాణం, ఆ తరువాత సాదీల్లో ఒంటెలు, గుర్రాలపై ప్రయాణం. కాని ఇప్పుడు హజ్ యాత్ర ఎంతో సులువు అయిపోయింది.

పవిత్ర నగరం మక్కా నుంచి అరఫాత్ కు వెళ్ళి నమాజ్, దువా చేసి తాను చేసిన దోషాలను అంతం చేసి మన్నించమని వేడుకుంటారు. మిగిలిన జీవితం సుఖప్రదం కావాలని కోరుకుంటారు. హజ్యాత్ర ఓ అరుదైన మహా భాగ్యంగా ఆత్మానందంగా జీవితాధ్యమైనట్లుగా భావిస్తారు. హజ్యాత్ర చేసిన హాజీలు యాత్ర అనంతరం పలు నియమాలు పాటించాల్సి ఉంటుంది.

ఈ ఏడాది నవంబర్ లోనే హజ్ దరఖాస్తు ప్రక్రియను ప్రారంభించింది సెంట్రల్ హజ్ కమిటీ. హజ్యాత్ర చేయాలని కోరిక, తపన ఉన్న వారి కోసం...

హజ్ దరఖాస్తు వివరాలు..

- 1) **భారత పౌరసత్వం:** భారత పౌరసత్వం కలిగిన ముస్లింలు మాత్రమే హజ్ కమిటీ ద్వారా దరఖాస్తు చేసుకోవడానికి అర్హులు.
- 2) **ఒకే సారి అవకాశం:** హజ్ కమిటీ ద్వారా ఒకే సారి హజ్ చేయడానికి అవకాశం వుంది. ప్రతి ముస్లిం హజ్ యాత్రకు దరఖాస్తు చేయవచ్చు. సెంట్రల్ హజ్ కమిటీ నిర్ణయించిన ఫీజు చెల్లించి దరఖాస్తు చేసుకోవాలి. ఆ డబ్బు వాపస్ రాదు.
- 3) **ఆరోగ్యం, స్థోమత:** హజ్ యాత్ర చేయాలనుకునే వారికి ఆరోగ్యం, ఆర్థిక స్థోమత ఉండాలి. ప్రతి హజ్ యాత్రికుడు తప్పని సరిగా ఆరోగ్యంగా వుండాలి. మానసిక రోగులు, దీర్ఘకాలిక వ్యాధులతో బాధపడుతున్నవారు. క్యాన్సర్, టి.బి. కుష్టు, ఎయిడ్స్ వ్యాధిగ్రస్థులు దరఖాస్తు చేసుకోవడానికి అవకాశం లేదు.
- 4) **పాస్ పోర్ట్:** హజ్ చేయాలంటే వారు తప్పనిసరిగా ఇండియన్ పాస్ పోర్ట్ కలిగి వుండాలి. మిషన్ రీడబుల్, ఇంటర్నేషనల్ పాస్ పోర్ట్ వుండాలి. పాస్ పోర్ట్ వ్యతిరేక జనవరి 31, 2020 వరకు ఉండాలి. ఒక్క రోజు తక్కువ వున్నా అనుమతించరు. హజ్ యాత్రకు వెళ్ళాలనుకునే వారు వెంటనే రెన్యూవల్ చేసుకోవాలి.

- 5) **కవర్లో సభ్యులు:** ఒక కవర్లో ఐదుగురు ఫ్యామిలీ సభ్యులు, లేదా బంధువులు వుంటారు. కవర్ హెడ్ అందరి తరపున బాధ్యత తీసుకోవాల్సి వుంటుంది. రెండేళ్ళ లోపు ఇద్దరు చిన్న పిల్లలు కూడా ఒక కవర్లో వుండవచ్చు. ఒక కవర్లో ఒకరు లేదా నలుగురు వరకు వుండవచ్చు. కవర్ నెంబర్ ఐ హెచ్ పి ఎం ఎస్ సాఫ్ట్ వేరే ద్వారా జనరేట్ అవుతుంది. హాజ్ యాత్రికులు తమ కవర్ నెంబర్ గుర్తు పెట్టుకోవాలి. అన్నీ లావా దేవీలు కవర్ నెంబర్ ద్వారానే జరుగుతాయి. కవర్ నెంబర్ ద్వారానే డ్రా కూడా తీస్తారు.
- 6) **దరఖాస్తుకు చివరి తేదీ:** హాజ్ యాత్ర చేయాలనుకునే వారు నవంబర్ 18వ తేదీ నుంచి దరఖాస్తు ఆన్లైన్లో భర్తీ చేయవచ్చు. నవంబర్ 17, 2019 దరఖాస్తు నింపి ఎన్బీఐ శాఖలో రూ.300ల చలాన్ తీయాలి. దీనికి పాస్పోర్టు జిరాక్స్ జత పరచాలి.
- 7) **రిజర్వ్ క్యాటగిరి:** సీనియర్ సిటిజన్ (రిజర్వ్ క్యాటగిరి) దరఖాస్తు చేసే దినానికి 70 సంవత్సరాలు నిండిన వారే రిజర్వ్ -క్యాటగిరి కిందికి వస్తారు. (70 ఏళ్ళు పై బడిన వారు ప్రైవేట్గా కానీ, లేదా హాజ్ కమిటీ ద్వారా కానీ హాజ్ చేసి వుంటే రిజర్వ్ క్యాటగిరి కిందికి రారు.) 70 ఏళ్ళు పై బడిన హాజీ యాత్ర రద్దు చేసుకుంటే కంపెనీయన్ కూడా తన యాత్ర రద్దు చేసుకోవాల్సి వుంటుంది. 70 ఏళ్ళు పైబడిన భార్యాభర్తలతో పాటు ఒకరు కంపెనీయన్గా(తోడుగా) మొత్తం ముగ్గురు ఒక కవర్లో వుండవచ్చు. దరఖాస్తుతో పాటే పాస్ పోర్ట్ సబ్ మిట్ చేయాలి.
- 8) **కంపెనీయన్:** 70 సంవత్సరాలు పైబడిన వారు ఒక వ్యక్తిని (కంపెనీయన్) తీసుకెళ్లవచ్చు. సదరు వ్యక్తికి డ్రా విధానం ఉండదు కానీ దరఖాస్తు విధానం, సర్టిఫికెట్లు, డబ్బు చెల్లించాల్సిందే. నియమాలు పాటించాల్సిందే.
- 9) **డిక్లరేషన్:** ప్రతి హాజ్ యాత్రికుడు డిక్లరేషన్ ఇవ్వాలి. 1) 70 ఏళ్ళు పై బడిన వారు, 2) జనరల్ క్యాటగిరిలో వెళ్ళే వారు, 3) హాజ్ యాత్రకు రెండవ సారి వెళ్తున్న వారు (70 ఏళ్ళు పై బడిన వారికి కంపెనీయన్గా, మహిళలకు మెహరంగా వెళ్తున్నట్లు ప్రకటించాలి). 70 ఏళ్ళు పైబడిన వారు ఒక్కరే వెళ్ళలేరు. వారితో కంపెనీయన్ తప్పనిసరి. ఒక వేళ అనివార్యకారణాల వలన వెళ్ళ లేక పోతే వేరే వారిని కంపెనీయన్గా తీసుకొని వెళ్ళవచ్చు.
- 10) **రిపీటర్:** ఒక సారి హాజ్ యాత్ర చేసిన వారిని రిపీటర్ అంటారు. అయితే రిపీటర్ మళ్ళీ హాజ్ యాత్ర చేయాలంటే మెహరంగా వెళ్ళ వచ్చు. 70 ఏళ్ళ వృద్ధులతో పాటు కంపెనీయన్గా వెళ్ళ వచ్చు. రిపీటర్ తప్పని సరిగా నిర్ణీత డిక్లరేషన్ ఫాం భర్తీ చేయాలి.
- 11) **45 ఏళ్ళు పైబడిన నలుగురు మహిళల గ్రూప్ :** మెహరం లేకుండా 45 ఏళ్ళు పైబడిన నలుగురు మహిళలు గ్రూప్గా ఒక కవర్లో దరఖాస్తు చేసుకోవచ్చు. అలాంటి వారి కోసం ప్రత్యేక దరఖాస్తు వుంది.
- 12) **మహిళా హాజ్:** గర్భిణీలు హాజ్ యాత్రకు దరఖాస్తు చేసుకోరాదు. ఒక వేళ ఎవరైనా ఆరు నెలల గర్భిణీ హాజ్ యాత్రకు బయలుదేరితే ఎయిర్ పోర్ట్ నుంచి ఇమిగ్రేషన్ అధికారులు వెనక్కి పంపిస్తారు. విమాన ప్రయాణానికి కూడా అడ్వాన్స్ స్టేజీలో వున్న గర్భిణీకి అనుమతి ఇవ్వరు.
- 13) **నామిని:** ప్రతి హాజ్ యాత్రికుడు నామినిగా తమతో హాజ్ యాత్రలో లేని వారు, ఇంటి వద్ద వున్న కుటుంబసభ్యుల పేరు దరఖాస్తులో రాయాలి.
- 14) **ఫాటోలు:** ఫాటో సైజ్ 3.5 x 3.5 వుండాలి. ఫాటోలో ముఖం 70 శాతం కనిపించాలి. పాత ఫాటో కాకుండా మళ్ళీ తాజాగా కలర్ ఫాటో బ్యాక్ గ్రౌండ్ వైట్ వుండేలా ఫాటో దిగాలి. తలపై తెల్ల టోపీ

పెట్టుకుంటే వైట్ బ్యాక్ గ్రాండ్లో కనిపించదు కాబట్టి టోపి కలర్పుల్ వుండాలి. మహిళల చెవులు ఫాటోలో కనిపించాలి. రెండు ఫాటోలు దరఖాస్తుతో ఇవ్వాలి. హజ్ యాత్రకు సంబంధించి రకరకాల ఫాటోలు కాకుండా ఒకే సారి దిగిన ఫాటోలను మాత్రమే ఉపయోగించాలి.

- 15) **బ్యాంక్ ఖాతా:** హజ్ యాత్రకులు దరఖాస్తులో కవర్ హెడ్ బ్యాంక్ ఖాతా నెంబర్ ఇవ్వాలి.
- 16) **క్యాటగిరి ఎంపిక:** గ్రీన్, లేదా అజీజియా ఏ క్యాటగిరిలో హజ్ యాత్రకులు వుండాలనుకుంటున్నారో జాగ్రత్తగా సెలెక్ట్ చేసుకోవాలి. ఎందుకంటే ఒక సారి క్యాటగిరి సెలెక్ట్ చేసుకున్న తరువాత మార్చుకోవడం సాధ్యం కాదు. గ్రీన్ 2000 మీటర్ల పరిధిలో వుంటుంది. అజీజియా 8 నుంచి 10 కిలో మీటర్ల దూరం వుంటుంది. ఎసి ఫ్రీ బస్లు అజీజియా నుంచి హరం షరీఫ్ వరకు తిరుగుతూనే వుంటాయి. గ్రీన్ క్యాటగిరిలో వంట చేసుకోవడానికి అవకాశం లేదు. కాబట్టి హజ్ యాత్రకులు సమీపంలో వున్న హోటళ్లలో తిని తిని వుంటుంది. అజీజియాలో అయితే వంట చేసుకొనవచ్చు.
- 17) **గ్రీన్ క్యాటగిరి:** గ్రీన్ క్యాటగిరిలో వంట చేసుకోవడానికి ఎట్టి పరిస్థితుల్లోనూ అనుమతించరాదని సౌదీ ప్రభుత్వం నిర్ణయం తీసుకుంది. గ్రీన్లో కూకింగ్ నిషేధించారు.
- 18) **ఖురా (డ్రా):** ప్రతి సంవత్సరం ముస్లిం జనాభా ప్రాతిపదికన సెంట్రల్ హజ్ కమిటీ కోటా నిర్ణయం జరుగుతుంది. ఆన్లైన్లో డ్రా డేట్ నిర్ణయించాక ఫైనల్ లిస్ట్ ఖరారు చేస్తారు. సెంట్రల్ హజ్ కమిటీ ముంబాయిలో జనవరి మొదటి వారం, 2019న (ఖురా) డ్రా తీస్తుంది. వెయిటింగ్ లిస్ట్ సీరియల్ ఆర్డర్ ప్రకారం కేటాయిస్తారు. డ్రాలో సెలెక్ట్ అయిన వారు ఒరిజినల్ పాస్పోర్టు, ఆధార్ కార్డు, గుర్తింపుకార్డు, మెడికల్ ఫిట్నెస్ సర్టిఫికేట్ సమర్పించి తొలి విడతగా 81 వేలు కట్టాలి.
- 19) **పాస్ పోర్ట్ నవీమిషన్:** జనరల్ క్యాటగిరి వాళ్ళు పాస్ పోర్ట్ జిరాఫ్తో దరఖాస్తు చేయాలి. హజ్ యాత్రకుల కవర్ నెంబర్ డ్రాలో సెలెక్ట్ అయితే, ఆ కవర్లో వున్న హజ్ యాత్రకులంతా ఒరిజినల్ పాస్ పోర్ట్ వెనుక పాస్ పోర్ట్ సైజ్ ఫాటో సెల్లో బేప్తో అతికించి స్టేట్ హజ్ కమిటీకి జమచేయాలి. నిర్ణీత తేదీ లోపు పాస్ పోర్ట్ జమ చేయకపోతే సెలక్షన్ రద్దు అవుతుంది. ఎన్ ఆర్ ఐ, తరచూ విదేశీ ప్రయాణం చేసే వారు, ఉద్రాకు వెళ్ళే వారు రాత పూర్వకంగా హజ్ కమిటీకి విజ్ఞప్తి చేసి కొంత గడవు పొందవచ్చు. ఒరిజినల్ పాస్ పోర్ట్ ఇస్తే మళ్ళీ తిరిగి తీసుకోవడం కుదరదు. హజ్కు వెళ్ళే రోజు హజ్ యాత్రకుడికి పాస్ పోర్ట్, బోర్డింగ్ పాస్తో పాటు ఇస్తారు.
- 20) **పిల్లలకు ఫుల్ టికెట్:** రెండేళ్ళ లోపు పిల్లలకు సీటు వుండదు. టికెట్లో 10 శాతం చెల్లించాల్సి వుంటుంది. ఇన్ఫ్యాంట్ అంటే రెండు సంవత్సరాలలోపు వయస్సు పిల్లలు. రెండేళ్ళు దాటిన పిల్లలకు ఫుల్ టికెట్. 2 సంవత్సరాల లోపు పిల్లలకు ఉచిత మే అయినా దరఖాస్తు విధానం, సర్టిఫికేట్లు తప్పని సరి.
- 21) **రెండో విడత:** రెండో విడతలో ఫారిన్ ఎక్స్పోజ్ అమౌంట్ కింద మిగిలిన డబ్బు కట్టాలి. తొలి, రెండో విడత కలిపి మొత్తం 2 లక్షలు ఖర్చు అవుతుంది. ఇందులో గ్రీన్ కేటగిరి అయితే 2 లక్షల 50 వేల వరకు అజీజియా కేటగిరి అయితే 2 లక్షల 20 వేల వరకు ఖర్చు అవుతుంది.
- 22) **2 వేల రూపాయల వీసా ఫీజు:** గతంలో హజ్ యాత్ర చేసే వుంటే అదనంగా 2,000/- వీసా ఫీజు చెల్లించాల్సి వుంది.
- 23) **2100 సౌదీ రియాల్ :** సౌదీలో అక్కడి ఖర్చుల నిమిత్తం మనం చెల్లించిన డబ్బు లోంచి 2100 సౌదీ రియాల్ హజ్ కమిటీ తిరిగి ఇస్తుంది. వీటిని తిండి ఖర్చులు, ఖుర్బానీ కోసం వినియోగించాలి.

- 24) **వీసా:** యాత్రికులకు సౌదీ అరేబియా ప్రభుత్వం వీసా మంజూరు చేస్తుంది.
- 25) **వసతి సదుపాయం:** మక్కాలో గ్రీన్, అజీజియా, మదీనాలో వసతి సదుపాయం మొత్తం కౌన్సిలేట్ జనరల్ చూసుకుంటారు. రూం కెపాసిటీని బట్టి 20 మంది వరకు వుంటారు. అందరూ షేరింగ్లో వుండాలి. 30 మందికి ఒక కిచెన్, రెండు సిలిండర్లు, 12 మందికి ఒక టాయెలెట్ వసతి సదుపాయం వుంటుంది.
- 26) **ఖుర్బానీ:** హజ్ యాత్రికుల ఖుర్బానీ నిర్వహించడానికి ఇస్లామిక్ డవలప్ మెంట్ బ్యూరోక్ సౌదీ ప్రభుత్వంచే గుర్తించబడిన ఏకైక సంస్థ. అదాయి కూపన్ను ఐడిబి ఒక కవర్లోని అందరూ యాత్రికులకు కలిపి ఏర్పాటు చేస్తోంది. హజ్ దరఖాస్తులో ఐడిబి ఖుర్బానీ కూపన్ తీసుకుంటామని నిర్ణయించుకున్న తరువాత మళ్ళీ రద్దు చేసుకోవడానికి వీలు వుండదు. అయితే కొంత మంది ఖుర్బానీ డబ్బు మాయ మాటలు చెప్పి దోచుకుంటారు. ఎవడైనా ఖుర్బానీ చేయడానికి నేను ఏర్పాట్లు చేస్తాను. డబ్బులు ఇవ్వండి టోకెన్ ఇస్తానంటే అలాంటి మోసగాళ్ళతో జాగ్రత్తగా వుండటమే కాదు, వారికి సంబంధించిన సమాచారం మౌల్లీకు అందజేయండి. అలాంటి వాళ్ళను సౌదీ ప్రభుత్వం అరెస్టు చేసి జైల్లో పెడుతుంది. హజ్లో ఖుర్బానీ వాజిబ్. మీరే దానికి బాధ్యత వహించాల్సి వుంటుంది.
- 27) **డబ్బు జప్తు:** తప్పుడు సమాచారంతో, దరఖాస్తులో అవాస్తవాలు కలిపించి భర్తీ చేయరాదు. కోర్టు నుంచి విడేశాలకు వెళ్ళడానికి అనుమతి లేనప్పుడు, తప్పుడు సమాచారం ఇచ్చినా, డిక్లరేషన్లో వాస్తవాలు చెప్పకపోయిన, హజ్ యాత్రికులు చెల్లించిన డబ్బు జప్తు చేస్తారు. ముఖ్యంగా ఒక సారి హజ్ యాత్ర చేసిన వారు (రిపీటర్) ఆ సమాచారం గోప్యంగా వుంచినా, హజ్కు వెళ్ళే సమయంలో రిపీటర్ చెల్లించిన మొత్తం డబ్బు, అంతే కాదు అతనితో పాటు వెళ్ళే 70 ఏళ్ళు పైబడిన యాత్రికులు, లేదా మెహరంగా వెళ్ళు న్నారు కాబట్టి ఆ మహిళ డబ్బులు కూడా జప్తు అయిపోతాయి. మొత్తం డబ్బు చెల్లించినంత మాత్రాన హజ్ యాత్రకు వెళ్ళారని గ్యారెంటీ లేదు. కోర్టులో కూడా సవాల్ చేయడానికి అవకాశం లేదు.

పాటించాల్సిన నియమాలు...

- 28) **ఫిట్నెస్:** హజ్ యాత్ర చేయడానికి ఆరోగ్యంగా వుండాలంటే ప్రతి రోజు రెండు మూడు గంటలు నడుస్తూ వుండండి. సహనంతో వుండటం అలవాటు చేసుకోండి. సిగరెట్, గుట్కా లాంటి చెడు అలవాట్లు వుంటే మానుకోండి.
- 29) **ట్రైనింగ్ క్యాంప్:** ఎసి స్టేట్ హజ్ కమిటీ ఆధ్వర్యంలో జిల్లా హజ్ సొసైటీల ద్వారా ఇచ్చే ట్రైనింగ్ క్యాంప్లలో పాల్గొని హజ్ యాత్రికుడు పూర్తి సమాచారాన్ని తెలుసుకోవాలి. అనుమానాలు వుంటే అడిగి తెలుసుకోవాలి.
- 30) **టీకా:** ప్రతి హజ్ యాత్రికులు తప్పనిసరిగా వ్యాక్సిన్ (టీకా) వేయించుకొని, హెల్త్ కార్డులో నమోదు చేయించుకొని హజ్తో తనతో పాటే ఉంచుకోవాలి.
- 31) **మెడికల్ టెస్ట్:** ప్రతి హజ్ యాత్రికుడు తప్పని సరిగా మెడికల్ టెస్టులు చేయించుకోవాలి. అవసరమైన మందులు డాక్టర్ చిటీతో పాటు పెట్టుకోవాలి.
- 32) **గర్భిణీ హజ్:** ఒక వేళ ఎవరైనా ఆరు నెలల గర్భిణి హజ్ యాత్రకు బయలుదేరితే ఎయిర్ పోర్ట్ నుంచి ఇమిగ్రేషన్ అధికారులు వెనక్కి పంపిస్తారు. విమాన ప్రయాణానికి కూడా అడ్వాన్స్ స్టేజీలో వున్న గర్భిణికి అనుమతి ఇవ్వరు.

సామగ్రి సర్దుకొని చెక్కలిస్తు ఏర్పాటు చేసుకోవాలి

- 33) చెక్కలిస్తు: హజ్ యాత్రికుడు తీసుకొని వెళ్ళే మూడు బ్యాగ్లపైన కూడా కవర్ నెంబర్, పాస్ పోర్ట్ నెంబర్, ఫోన్ నెంబర్, అడ్రస్ తప్పనిసరిగా రాయాలి.
- 34) లగేజ్: హజ్ యాత్రికుడు ఇష్టానుసారంగా లగేజ్ తీసుకుని వెళ్ళడానికి వీలులేదు. ఒక యాత్రికుడు కేవలం 3 బ్యాగ్లు (రెండు లగేజ్ బ్యాగ్లు + ఒకటి హ్యాండ్ లగేజ్) తీసుకొని వెళ్ళవచ్చు. కాబట్టి మెత్తటి మెటీరియల్తో తయారు చేసిన 22 కేజీల రెండు సూట్ కేసులుండాలి. సైజ్ 158 సెంటీ మీటర్ల డైమన్షన్ వుండాలి. దీనితో పాటు 10 కేజీల హ్యాండ్ బ్యాగ్ తీసుకొని వెళ్ళవచ్చు. లగేజ్ విషయంలో చాలా జాగ్రత్త వహించి రెండు సూట్ కేసులు, ఒక హ్యాండ్ బ్యాగ్ తోనే హజ్ యాత్రికుడు బయలుదేరాలి. బ్యాగ్ల 22 కేజీ + 22 కేజీతో పాటు హ్యాండ్ లగేజ్ 10 కేజీలకు పరిమితి. లగేజ్ లో నిషేధించిన వస్తువులు పెట్టుకోవద్దు. అలాంటి వస్తువుల విషయంలో సాదీ ఇమిగ్రేషన్ అధికారులు కఠినంగా చర్యలు తీసుకుంటున్నారు. జైల్ లో పెడతారు. డ్రైవ్రాట్స్ ఎక్కువగా ఉంచుకోవాలి. గసగసాలు తీసుకెళ్ళకూడదు. ఒకవేళ తీసుకోవాలే అక్కడ మరణ శిక్ష విధిస్తారు.
- 35) హ్యాండ్ లగేజ్: హ్యాండ్ లగేజ్ లో పాస్ పోర్ట్, బోర్డింగ్ పాస్, హెల్త్ వాక్సినేషన్ మరియు ఓపిడి బుక్లెట్, ఐడి కార్డు ముఖ్యమైన పత్రాలు అవసరమైన మందులు పెట్టుకోండి. ఒక జత ఇహ్రామ్, మీరు రోజూ తొడిగే రెండు జతల బట్టలు, కళ్ళజోడు వాడుతుంటే తప్పని సరిగా రెండు, మూడు జతలు పెట్టుకోవాలి, చెప్పులు, మీకు కావాల్సిన మందులు, బిస్కెట్లు, డ్రైవ్రాట్స్, పాస్ పోర్ట్, వీసా జిరాక్స్ కాపీ తదితర డాక్యుమెంట్లు పెట్టుకోండి. బ్లేడ్, కత్తెర, లిక్విడ్ లాంటి వస్తువుల్ని హ్యాండ్ లగేజ్ లో తీసుకొని వెళ్ళరాదు. 2 జతల ఇహ్రామ్ అంటే తెల్లని కుట్టని బట్టలు ఒకటి కట్టుకోవడానికి, ఒకటి పైన వేసుకోవడానికి అలాగే 2 జతల కుర్తా పైజామాలు.
- 36) నిషేధించిన వస్తువులు: సాదీ ప్రభుత్వం నిషేధించిన వస్తువులు తీసుకొని వెళ్ళరాదు. సెంట్రల్ హజ్ కమిటీ ప్రచురించి, మీకు పంపించిన గైడ్ లో ఇందుకు సంబంధించిన వివరాలు స్పష్టంగా వున్నాయి.
- 37) ఫస్ట్ ఎయిడ్ బాక్స్: డాక్టర్ సూచించిన మందులు రెండు కిట్లు పెట్టుకోండి. 40 రోజులకు సరిపడ మందులు ఒక బాక్స్, మరో బాక్స్ లో 40 రోజులకు సంబంధించిన మందులు తప్పని సరిగా పెట్టుకోవాలి. ఓపిడి బుక్ లో తమకున్న జబ్బుల గురించి పూర్తి వివరాలు ఇందులో రాయించుకోవాలి. బిసి, షుగర్ మందులు, హార్ట్ పేషెంట్ అయితే మందులతో పాటు నాలుక కింద పెట్టుకునే ట్యాబెలెట్ కూడా వుంచుకోవాలి. తప్పని సరిగా ఫస్ట్ ఎయిడ్ బాక్స్ పెట్టుకోవాలి. బీసీ, షుగర్, తదితర రుగ్మతులున్న వారు సంబంధించిన మందులు డాక్టర్ చిట్టీలను తప్పని సరి వెంట ఉంచుకోవాలి.
- 38) రిపోర్ట్ చేయాల్సిన సమయం: హజ్ యాత్రికులు 30 నుంచి 40 రోజుల పాటు మక్కా మదీనాలో వుండే అవకాశం వుంది. విమానం కేటాయింపు 15 రోజుల ముందే తెలుస్తుంది. వివరాలు ప్రతి హజ్ యాత్రికుడికి పంపిస్తారు. హజ్ యాత్రికుడు 24 గంటల ముందు హైదరాబాద్ లోని హజ్ హౌస్ కు చేరుకోవాలి.
- 39) బుకింగ్ కన్ఫిరమెంట్: హజ్ యాత్రికులు హజ్ కమిటీకి మొదటి, రెండవ విడతల్లో చెల్లించిన డబ్బుకు సంబంధించి బ్యాంక్ చలానా కాపీలు, దానితో పాటు విమాన ప్రయాణానికి సంబంధించి ఫ్లైట్ ఇంటిమేషన్ కార్డును తమకు నమ్మకం వున్న వ్యక్తితో పాటుకానీ, లేదా జిల్లా హజ్ సొసైటీకి చెందిన వ్యక్తులతో కానీ 48 గంటల ముందు హైదరాబాద్ లోని హజ్ హౌస్ కు పంపి బుకింగ్ కన్ఫిరమెంట్ చేసుకోవాలి.
- 40) సాదీ రియాల్: హజ్ కు వెళ్ళే రోజు ప్రతి యాత్రికుడికి 2 వేల 100 సాదీ రియాల్ ఇస్తారు. ఆ డబ్బు హజ్ యాత్రికుడు

సెంట్రల్ హాజ్ కమిటీకి చెల్లించిన దాంట్ల నుంచే తిరిగి ఇస్తారు. ఆ డబ్బుతో మక్కా, మదీనాలో భోజనం చేయడానికి ఉపయోగించుకునే ఉద్దేశంతో ఇస్తారు. ఉదయం 5 రియాల్, మధ్యాహ్నం 10 రియాల్, రాత్రి 10 రియాల్ చొప్పున ఖర్చుపెట్టి మంచి భోజనం తినవచ్చు. అయితే మనం ఇండియాలో తినే ఆహారమే సాదీలో వుండాలనుకోవడం తప్పు లేదు కాని అది సాధ్యం కాదు. మీరు ప్రయాణంలో వున్న ముసాఫిర్ అని గుర్తు పెట్టుకోండి. ఏ ప్రాంతంలో ఏమి దొరుకుతుందో అది తినడం అలవాటు చేసుకోండి.

విమానాశ్రయం వైపు...

- 41) హైదరాబాద్ హాజ్ టెర్మినల్ : విమానాశ్రయంలో ముందు మీ సామాను తనిఖీ చేయబడుతుంది. కనుక ఆంక్షలు వున్న వస్తువులేవీ మీ సామానులో ఉండరాదు. విమాన సిబ్బంది ప్రకటన తరువాత విమానం ఎక్కటానికి బయలుదేరండి. విమానంలో మీ సీట్లో కూర్చోని సీటు బెల్టు ధరించండి. విమానంలో మూత్రశాలలు తక్కువగా ఉపయోగించండి. విమానం ఎక్కే ముందే కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని వుజూ చేసుకొని విమానం ఎక్కండి. మరీ అవసరమనుకుంటే మీరు తయ్యముమ్ కూడా చేసుకోవచ్చు. తల్బియా పఠిస్తూ వుండండి. సీట్ల మధ్య నడిచే దారిలో నమాజు చేయకుండు. మీ సీటులో కూర్చుని కూడా నమాజు చేసుకోవచ్చు. సుమారు ఐదున్నర గంటల ప్రయాణం. జిద్దా విమానాశ్రయానికి చేరుకుంటారు.
- 41) జిద్దా విమానాశ్రయం: జిద్దా విమానాశ్రయ బిల్డింగ్ లోకి ప్రవేశించిన తరువాత హెల్డింగ్ ఏరియాలో హజీలకు పోలియో వాక్సిన్ ఇస్తారు. తరువాత ఇమిగ్రేషన్ జరుగుతుంది. వేలి ముద్రలు, ముఖ ఫోటో తీసుకుంటారు. ఇమిగ్రేషన్ తరువాత కన్వేయర్ బెల్టు నుంచి మీ సామాను తీసుకొని స్క్రీనింగ్ మెషిన్ వైపు వెళ్ళాలి. స్క్రీనింగ్ మెషిన్ వద్ద మీ సామాను తనిఖీ చేస్తారు. ఆ తరువాత భారతీయుల కోసం కేటాయించిన నిరీక్షణ ప్రదేశం వైపుకు మిమ్మల్ని తీసుకువెళ్తారు. మీ సామానును భద్రంగా మీతో పెట్టుకోండి.
- 42) లగేజ్ ఫోటో: మీ లగేజ్ కు సంబంధించి బోర్డింగ్ పాస్ అంటే విమాన టికెట్ వెనుక వైపు స్టికర్ అతికిస్తారు. దానిని జాగ్రత్తగా ఉంచుకోండి. హాజ్ యాత్రకు బయలుదేరిన హాజ్ యాత్రకుడి బ్యాగేజ్, లగేజ్ మిస్ అయితే దానికి సంబంధించిన ఫిర్యాదు 20-10-2018 లోపు రాత పూర్వకంగా చేయాలి. డాక్యుమెంట్ తప్పని సరి. బ్యాగేజ్ ఎయిర్ పోర్ట్ లో మిస్ అయితే పిఐఆర్ దరఖాస్తు నింపి ఎయిర్ లైన్స్ వాళ్ళకు ఇవ్వాలి. మక్కా, మదీనాలో మిస్ అయితే మార్లింగ్ బాధ్యత వుంటుంది. ఖాదిముల్ హుజ్జాజ్ సహకారం తీసుకొని లగేజ్ తెచ్చుకోవాలి. బ్యాగేజ్ పోగొట్టుకుంటే ఇండియన్ ఎంబసీ అధికారులు సెటిల్ చేస్తారు.
- 43) ముఅల్లిమ్ బస్: ముఅల్లిమ్ మీ కోసం బస్ ఏర్పాటు చేస్తాడు. అయితే మీ సామానంతా మీరు ప్రయాణించబోతున్న బస్సులోనే ఉంచబడటం జాగ్రత్త పడండి. అంటే మీ సామాను ఎక్కించిన బస్సులోనే మీరు ప్రయాణించడానికి ప్రయత్నించండి. బస్సులో సరిపోని సామానును తరువాత ట్రక్కుల ద్వారా పంపిస్తారు.

ఎయిర్ పోర్ట్ నుంచి మక్కాకు ప్రయాణం

- 44) జిద్దా ప్రయాణం: బస్సు జిద్దా విమానాశ్రయం నుంచి మక్కాకు బయలుదేరుతుంది. జిద్దా నుంచి మక్కా 80 కి.మీ. సాధారణంగా రెండు గంటల్లో మక్కా చేరుకోవచ్చు. అయితే ట్రాఫిక్ మూలంగా అంత కంటే ఎక్కువ సమయం కూడా పట్టవచ్చు.

- 45) పసుపు పచ్చని బ్రేన్‌లెట్లు: బస్సు ముందు ముఅల్లిమ్ ఆఫీసుకు వెళుతుంది. ముఅల్లిమ్ హాజీలందరి దగ్గరి నుస్త్రంచి వారి పాస్‌పోర్ట్‌లు తీసుకుని హాజీలకు ముఅల్లిమ్ ఐ.డి. కార్డులు మరియు పసుపు పచ్చని బ్రేన్‌లెట్లు ఇస్తారు. ఆ తరువాత హాజీలు ఎంచుకున్న గ్రీన్, అజీజియా కేటగిరిల వారీగా హాజీలను వారి వారి బిల్డింగులకు తీసుకెళ్ళటం జరుగుతుంది.
- 46) వంట చేసుకోవడం: మక్కా గ్రీన్ క్యాటగిరిలో, హజ్‌యాత్ర (5/6) రోజులు మీనా, అరఫాత్, ముజ్జలిఫాలో వండు కోవడానికి అనుమతి లేదు. కూకింగ్ నిషేధించారు. అయితే హజ్‌యాత్రలో ఆ ఐదారు రోజులు మౌలిం మూడు పూటల భోజనం ఏర్పాటు చేస్తారు. మదీనాలోనూ హజ్ యాత్రకులు వండుకొని తినడానికి అవకాశం లేదు.
- 47) షేరింగ్‌లో వుండాలిందే: మక్కాలో గ్రీన్, అజీజియా, మదీనాలో వసతి సదుపాయం మొత్తం కౌన్సిలేట్ జనరల్ చూసుకుంటారు. రూం కెపాసిటీని బట్టి అందరూ షేరింగ్‌లో వుండాలిందే. గ్రీన్ కేటగిరి వాళ్ళకు రవాణా సౌకర్యం వుండదు.
- 48) అజీజియా: అజీజియాలో 30 మందికి ఒక కిచెన్, రెండు సిలిండర్లు, 12 మందికి ఒక టాయెలెట్ వసతి సదుపాయం వుంటుంది.
- 49) సిమ్ కార్డు: హజ్ యాత్రకుడు సాధ్యం అయితే వ్యక్తిగతంగా సిమ్ కార్డు కొనుగోలు చేసుకోవాల్సి వుంటుంది. హజ్ కమిటీ ఆఫ్ ఇండియా ఇచ్చే సిమ్ కార్డు తీసుకొని రీచార్జ్ విషయంలో టెన్షన్ పడే బదులు మక్కాలో రూంకు చేరుకొని అక్కడే మీ పాస్‌పోర్ట్ జిరాక్స్ కాపీ ఇచ్చి సిమ్ తీసుకోవడం మంచిది.

ఉద్రా నెరవేర్చటానికి వెళ్ళే ముందు బిల్డింగ్ కౌంటర్ నుంచి ఈ సమాచారం తీసుకోండి

- 50) బిల్డింగ్ వివరాలు: మీ బిల్డింగ్ వున్న స్థలం పేరు, బిల్డింగ్ నెంబర్, బిల్డింగ్ టెలిఫోన్ నెంబరు ఆ ప్రదేశపు మ్యాపుతో వున్న విజిటింగ్ కార్డులు బిల్డింగ్ రిసెప్షన్‌లో వుంటాయి. వాటిని తీసుకోండి. మీ బిల్డింగ్ వున్న ప్రదేశం తాలూకు బండ గుర్తులు, హరమ్‌కు వెళ్ళే దారి గుర్తుపెట్టుకోండి. హరమ్ షరీఫ్ చేరుకోవటానికి అతి సమీపంలో వున్న రోడ్డును ఉపయోగించండి.
- 51) హరం గేట్ నెంబర్: మక్కాలో మీరు వున్న స్థలం నుంచి హరంకు వెళ్ళినప్పుడు ఏ గేట్ ద్వారా లోపలికి వెళ్తున్నారో గుర్తు పెట్టుకోండి. గేట్ మారితే రూట్ మారిపోతుంది. చాలా ఇబ్బంది పడవలసి వస్తుంది.
- 52) ఐ.డి.కార్డు: పసుపుపచ్చ బ్రేన్‌లెట్ మరియు ఐ.డి.కార్డు ఎప్పుడు తమతూనే ఉంచుకోవాలి.
- 53) జేబులో సాదీ రియాల్స్: 40, 50 సాదీ రియాల్స్ కంటే ఎక్కువ డబ్బు వెంట పెట్టుకోవద్దు. విపరీతమైన జనసమూహంలో ఆ డబ్బు పోయే ప్రమాదం వుంటుంది.

మీనాకు వెళ్ళేటప్పుడు...

- 21) మీనాకు వెళ్ళేటప్పుడు లగేజ్ ఏం పెట్టుకోవాలి: హజ్ సందర్భంగా మీనాలో 5 రోజులు, కొంత మంది ఆరు రోజులుంటారు. మహిళలకు, పురుషులకు వేరే వేరు వసతి. ఒక బెడ్, బ్లాంకెట్, భోజనం సదుపాయం మౌల్లిం ఇస్తాడు. కాబట్టి ప్రతి హాజీ అదనంగా ఒక ఇహ్రామ్‌తో పాటు ఒక డ్రస్, కొన్ని డ్రై ఫ్రూట్స్ తినడానికి పెట్టుకోవాలి. అంతకు మించి లగేజ్

పెట్టుకోరాదు. కళ్ళజోడు వాడుతుంటే తప్పని సరిగా మరో జత పెట్టుకోవాలి.

- 22) **టెంట్ నెంబర్:** మీనాలో మీరు వున్న టెంట్ నెంబర్ పైన వుంటుంది. ఆ నెంబర్ గుర్తు పెట్టుకోండి. ఇది చాలా అవసరం. లేకపోతే మళ్ళీ మీరు వున్న స్థలానికి రావడం ఇబ్బంది అవుతుంది. మౌలిం ఇచ్చే మీనా ఐడి కార్డు జాగ్రత్తగా పెట్టుకోండి.
- 23) **ఖుర్బానీ:** హజ్ యాత్రికుల ఖుర్బానీ నిర్వహించడానికి ఇస్లామిక్ డవలప్ మెంట్ బ్యాంక్ సౌదీ ప్రభుత్వంచే గుర్తించబడిన ఏకైక సంస్థ. అదాయి కూపన్ ను ఐడిబి ఒక కవర్ లోని అందరూ యాత్రికులకు కలిపి ఏర్పాటు చేస్తోంది. హజ్ దరఖాస్తులో ఐడిబి ఖుర్బానీ కూపన్ తీసుకుంటామని నిర్ణయించుకున్న తరువాత మళ్ళీ రద్దు చేసుకోవడానికి వీలు వుండదు. పద్దతి ప్రకారం ఐడిబి టోకెన్ తీసుకోవాలి. అయితే కొంత మంది ఖుర్బానీ డబ్బు మాయ మాటలు చెప్పి దోచుకుంటారు. ఎవడైనా ఖుర్బానీ చేయడానికి నేను ఏర్పాట్లు చేస్తాను. డబ్బులు ఇవ్వండి టోకెన్ ఇస్తానంటే అలాంటి మోసగాళ్ళతో జాగ్రత్తగా వుండటమే కాదు, వారికి సంబంధించిన సమాచారం మౌల్లంకు అందజేయండి. హజ్ లో ఖుర్బానీ వాజిబ్. మీదే బాధ్యత.
- 24) **షేపర్ నాప్ కిన్:** దగ్గినప్పుడు, తుమ్మినప్పుడు షేపర్ నాప్ కిన్ వాడండి. దాన్ని వెంటనే చెత్తబుట్టలో పారవేయండి.
- 25) **చేతులు శుభ్రం చేసుకోవాలి:** దగ్గినప్పుడు, తుమ్మినప్పుడు తప్పని సరిగా రెండు అరచేతుల్ని డెటాల్ తోకానీ, సబ్బుతోకానీ తప్పని సరిగా శుభ్రం చేసుకోవాలి.
- 26) **పరిశుభ్రంగా వుండాలి:** కళ్ళు, ముక్కు, నోటిని మీ చేతితో పదే పదే ముట్టుకోవడం చేయవద్దు.
- 27) **ప్రమాదానికి గురి అయినా వ్యక్తి వస్తువులు:** ఎవరైనా ఏదైనా ప్రమాదానికి గురి అయినా, లేదా తీవ్ర అనారోగ్యానికి గురైనా అలాంటి వ్యక్తులను, వారి వస్తువులను ముట్టుకోవడానికి ప్రయత్నించకండి. ముట్టుకోకండి.
- 28) **మాస్క ధరించండి:** జన సమూహం మరియు రద్దీగా వున్న చోట అవసరం అనుకుంటే మాస్క ధరించండి.
- 29) **ఒంటేల సమూహం:** ఒంటేల సమూహం వున్న చోట మీరు వెళ్ళకండి. వాటిని ముట్టుకోవద్దు. అనారోగ్యానికి గురి అవుతారు.
- 30) **తినవద్దు:** పచ్చి, మరియు శీతలీకరణ చేయబడిన ఒంటె పాలు, సరిగా ఉడకని ఒంటె మాంసం తినవద్దు. జబ్బులు వస్తాయి.
- 31) **ట్యాక్సీ:** ట్యాక్సీ ఎక్కినప్పుడు ముందు మగవాళ్ళు ఆ తరువాత మహిళల్ని కూర్చో పెట్టండి. దిగేటప్పుడు ముందు మహిళల్ని, ఆ తరువాత మగవారు దిగండి. మీ మహిళల భద్రత దృష్ట్యా ఇలా వ్యవహరించండి.
- 32) **ఉచితంగా ఇచ్చే ఆహారపదార్థాలు:** అనుమానితులు ఎవరైనా ఆహారపదార్థాలు ఇస్తే తినకండి.
- 33) **ప్రయాణం రద్దు:** ప్రయాణం రద్దు చేసుకుని ముందు రావాలంటే ఫైవేట్ గా టికెట్ కొని రావాల్సిందే.
- 34) **హాజీ చనిపోతే:** మక్కా, మదీనాలో మరణం సంభవించినప్పుడు అక్కడే తత్ ఫిన్ చేస్తారు. కాన్సిలేట్ జనరల్ డెత్ సర్టిఫికేట్ నేరుగా వారి వారసులకు ఇండియా పంపిస్తారు. రోడ్డు ప్రమాదంలో చనిపోతే ఇన్సూరెన్స్ కంపెనీ సెంట్రల్ కమిటీ ద్వారా పరిహారం చెల్లిస్తుంది.

- 35) **ఇతరుల పార్సీల్:** ఇతరులు ఎవరైనా పార్సీల్ ఇస్తే తీసుకొని రావద్దు. అందులో నిషేధించబడిన వస్తువులు వుండవచ్చు. అవి మీకు జైలుకు పంపవచ్చు. రిస్క్ తీసుకోవద్దు.
- 36) **బంగారం:** బంగారపు బిస్కెట్లు, లేదా ఆభరణాలు కొనుగోలు చేసి తీసుకురావద్దు. హైదరాబాద్ ఎయిర్ పోర్ట్లో పట్టుకుంటారు. మీ బంగారాన్ని జప్తు చేయడమే కాకుండా జైలు శిక్ష కూడా పడుతుంది. హాజ్ యాత్ర నుంచి వచ్చేటప్పుడు ఇలాంటి తప్పు చేయవద్దు.
- 37) **ఐదు లీటర్ల జంజం:** హాజ్ యాత్రకుడు తిరిగి వచ్చేటప్పుడు 5 లీటర్ల జం జం బాటిల్ను హాజీకి ఇండియాలోని ఎయిర్పోర్ట్లో (స్థానిక ఎయిర్ పోర్ట్లో) దిగిన తరువాత ఇస్తారు.

మరిన్ని వివరాలకు ఆంధ్రప్రదేశ్ స్టేట్ హాజ్ కమిటీ టోల్ ఫ్రీ నెంబర్ **18004257873**కు సంప్రదించింది.

తెలుసుకోవాల్సిన అరబీ పదాలు

ఒకటి	వాహిద్	నేను	అన
రెండు	ఇస్ నైన్	ఇది	హాజా
మూడు	తలాత	ఇక్కడ	హినా
నాలుగు	అర్బా	నీవు	అంత
ఐదు	ఖమ్స	అతను	హువ
ఆరు	సిత్తా	పదకొండు	అహద అప్రై
ఏడు	సబ్అ	పన్నెండు	ఇస్నా అప్రై
ఎనిమిది	తమానియ	పదమూడు	తలాతత అప్రై
తొమ్మిది	తిస్ఆ	పద్నాలుగు	అర్బాత అప్రై
పది	ఆష్రా	పదిహేను	ఖమ్సత అప్రై
రెస్టారెంట్	మతామ్	పదహారు	సిత్తా అప్రై
చెక్కెర	సుక్కర్	పదిహేడు	సబాత అప్రై
తేనె	అన్ల	పద్దెనిమిది	తమానియత అప్రై
మాంసం	లహమ్	పందొమ్మిది	తిస్అత అప్రై
నాకు తెలియదు	అన మాఫి మాలూమ్	ఇరవై	ఇక్షీన్

హజ్ యాత్ర-సందేహాలు-సమాధానాలు

1) సయ్యద్ రషీద్, నెల్లూరు

ప్రశ్న: హజ్ యాత్రకు మొత్తం కుటుంబ సభ్యులు వెళ్ళాలనుకుంటున్నాం. గ్రూప్ గా వెళ్ళవచ్చా?

జవాబు: ఐదుగురు పెద్దవారు సభ్యులు + ఇద్దరు చిన్నారులు ఒక కవర్ లో దరఖాస్తు చేసుకోవచ్చు.

2) షేక్ హబీబ్ అన్నారీ, కడప

ప్రశ్న: గ్రీన్, అజీజియా అంటే ఏమిటి? ఎక్కడ వుంటే సదుపాయంగా వుంటుంది? హాజీ చెల్లించే మొత్తం డబ్బులో ఎంత తేడా వుంటుంది?

జవాబు: ఈ ఏడాది నుంచి గ్రీన్ పేరును నో కూకింగ్, నో ట్రాన్స్ పోర్ట్ జోన్ గా మార్చారు. ఈ జోన్ లో రెండు కిలోమీటర్ల పరిధిలో హజ్ యాత్రకులకు వసతి కల్పిస్తారు. ఇక్కడి నుంచి కాబాకు వెళ్ళడానికి ట్రాన్స్ పోర్ట్ వుండదు. ఇక్కడ వండుకోవడానికి అవకాశం లేదు. హోటల్ లో భోజనం చేయాల్సి వుంటుంది. అయితే దగ్గరగా వుండటం వల్ల హజ్ యాత్రకుడు స్రతి రోజు ఐదు సార్లు నమాజ్ హరమ్ లో చేసుకునే అవకాశం వుంటుంది. ఇక్కడ ఒక నమాజ్ చేస్తే లక్ష నమాజ్ లతో సమానం. అయితే అందరికీ ఈ జోన్ లోనే వసతి ఇవ్వడం సాధ్యం కాదు. కాబట్టి ఎక్కువ మంది ఈ జోన్ లో వుండటానికి దరఖాస్తు చేస్తే సౌదీ ప్రభుత్వం డ్రా ద్వారా ఫైనల్ చేస్తుంది. ఈ జోన్ లో వుండాలనుకునే వారు అజీజియా కంటే సుమారు 30 వేల రూపాయల వరకు ఎక్కువగా చెల్లించాల్సి వుంటుంది. అజీజియా: హరమ్ నుంచి 10 కిలోమీటర్ల దూరంలో హజ్ యాత్రకులకు వసతినదుపాయం కల్పిస్తారు. ఇక్కడ వంట చేసుకొని తినవచ్చు. అజీజియా నుంచి హరమ్ కు రావడానికి ఉచితంగా ట్రాన్స్ పోర్ట్ సదుపాయం వుంటుంది. రెండు బస్సులు మారి హజ్ యాత్రకులు హరమ్ కు సమీపంలో వున్న బస్టాండ్ కు చేరుకొని అక్కడి నుంచి నడుచుకుంటూ వెళ్ళాల్సి వుంటుంది.

3) రఫీవుల్లా ఖాన్, శ్రీకాకుళం

ప్రశ్న: మదీనాలో వసతికి సంబంధించి ఏమైనా మార్పులు జరిగాయో?

జవాబు: ఈ ఏడాది నుంచి మదీనాలో వసతిని రెండుగా విభజించారు. రింగ్ రోడ్ లోపల (మర్కజియా), రింగ్ రోడ్ వెలుపల ఔట్ సైడ్ మర్కజియాగా విభజించారు. ఇక్కడ కూడా మర్కజియా హరమ్ కు దగ్గరగా వుంటుంది., ఔట్ సైడ్ మర్కజియా హరమ్ కు రెండు, మూడు కిలోమీటర్లు దూరంగా వుంటుంది కాబట్టి హాజీ చెల్లించే డబ్బులో తేడా వుంటుంది. ఎంత తేడా అనేది ఇంకా నిర్ణయం కాలేదు.

4) షేక్ నూర్ బాషా, ఒంగోల్

ప్రశ్న: మెడికల్ ఫిట్ నెస్ సర్టిఫికేట్ ఎవరితో తీసుకోవాలి?

జవాబు: ఎంబిబిఎస్ రిజిస్టర్డ్ డాక్టర్ దగ్గర తీసుకోవాలి. అయితే మీకు సంబంధించిన పూర్తి ఆరోగ్య సమాచారం హెల్త్ హిస్టరీ ఇందులో డాక్టర్ రాయాలి. మీకు వున్న అనారోగ్యం వివరాలు స్పష్టంగా రాసి వుంటే సౌదీ వెళ్ళిన తరువాత మీకు ఏదైనా అనారోగ్యం కలిగితే ట్రీట్ మెంట్ చేయడానికి సులువుగా వుంటుంది.

کہہ کر پکارنا بھی غلط ہے، کیونکہ یہ بات بھی باعث تکلیف ہے اور اگر کسی میں عیب نہ ہو، پھر اس پر عیب لگانا بہتان تراشی ہے، جو بالکل ناجائز ہے، چنانچہ اس طرح کی باتوں سے اسلام نے اپنے ماننے والوں کو سختی سے روکا ہے، اللہ تعالیٰ کا ارشاد ہے: ”یا ایہا الذین آمنوا لا یسخر قومن قوم عسی ان یکونوا خیراً منهم“ مومنو! کچھ لوگ دوسرے لوگوں کا مذاق نہ اڑائیں ہو سکتا ہے کہ وہ ان سے بہتر ہوں۔ (سورہ حجرات آیت ۱۱)

انسان حقوق کی جس طرح بھی پامالی ہو، اسلام کے خلاف ہے، قیامت کے دن اس کی سخت باز پرس ہوگی، بعض باتیں ایسی ہوتی ہیں جو بظاہر نظر نہیں آتی ہیں، مگر وہ بھی حق تلفی و دل آزاری کا سبب بنتی ہیں، جیسے کسی کی ٹوہ میں لگ جانا، ارشاد باری ہے: ”ولا تجسسوا ولا یغتب بعضکم بعضاً“ اور کسی کی ٹوہ میں نہ لگے رہو اور برانہ کہو پیٹھ پیچھے ایک دوسرے کو، ایک اور جگہ مزید وضاحت کے ساتھ فرمایا گیا: ”ولا تقف مایس لک بہ علم ان السمع والبصر والفؤاد کل او لئک کان عنہ مسولاً“ اور کسی ایسی بات کے پیچھے نہ لگ جاؤ جس کا تمہیں پورا علم نہ ہو، حقیقت یہ ہے کہ کان، آنکھ اور قلب سبھی کی باز پرس ہوتی ہے (بنی اسرائیل ۳۶) کسی کی پیٹھ پیچھے برائی کرنا شریعت کی نگاہ میں انتہائی قبیح عمل ہے، اور اس پر سخت وعیدیں بیان کی گئی ہیں، اللہ کا ارشاد ہے: ”ولا یغتب بعضکم بعضاً ایحب احدکم ان ینظر لحم اخیہ میتاً فکرتہم وہ“ اور ایک دوسرے کو پیٹھ پیچھے برانہ کہو، کیا تم میں سے کوئی اس بات کو پسند کرے گا کہ اپنے مرے ہوئے بھائی کا گوشت کھائے، اس سے تم ضرور نفرت

ان کی اپنی زبانیں اور ان کے اپنے ہاتھ پاؤں ان کے کرتوتوں کی گواہی دیں گے۔ (سورہ نور آیت ۲۳/۲۴)

اسلام نے عورت کو جو مقام دیا ہے اس پر چھوٹی تہمت لگانا، اس کے مقام کے خلاف کام کرنا ہے، عورت کی تذلیل کرنے کے لیے الزام تراشی پر روز قیامت سخت پکڑ ہوگی، اسلام میں بدگمانی سے بھی روکا گیا ہے، کیونکہ بعض مرتبہ یہ بدگمانی اپنے نتائج کے اعتبار سے بڑی خطرناک ثابت ہوتی ہے، اس کے مشاہدات ہم آئے دن سماج میں کرتے رہتے ہیں، اگر میاں بیوی کے درمیان شکوک و شبہات یا بدگمانیاں ہوتی ہیں، تو ان کی ازدواجی زندگی تلخ ہو جاتی ہے اور نوبت کافی آگے تک پہنچ جاتی ہے، اسی طرح کی بدگمانیاں کبھی شوہر کی طرف ہوتی ہیں اور کبھی بیوی کی طرف سے، بنا تحقیق و ثبوت دوسرے کے بارے میں بدگمانی کرنا، اس کی حق تلفی ہے، تکبر کرنے اور حقیر سمجھنے سے بھی اسلام میں روکا گیا ہے، کیونکہ معاشرہ میں اس کے خطرناک نتائج ظاہر ہوتے ہیں، اللہ تعالیٰ ارشاد فرماتا ہے کہ: ”ولا تصعر خدک للناس“ (غرور میں لوگوں سے گال نہ پھلاؤ۔)

کسی پر عیب لگانا اور طرح طرح کے نام بھی باعث تکلیف عمل ہے اور انسانی حقوق کے خلاف ہے، اس لیے اسلام نے ایسا کرنے سے بھی منع کیا ہے، اگر وہ عیب اس کے اندر موجود ہو تب بھی اس کو اس عیب کے ساتھ پکارنا نامناسب عمل ہے، کیونکہ چاہے وہ بات بھلے ہی صحیح ہو، مگر اس سے اس شخص کو تکلیف پہنچتی ہے، مثلاً کوئی آنکھوں سے ناپینا ہے، اسے اندھا کہنا، اسے اور زیادہ تکلیف میں مبتلا کرنا ہے، ایسے ہی اگر کسی کے پاؤں نہیں ہیں، اسے لنگڑا

تقوی انتہائی اہم چیز ہے جس سے اللہ کا تقرب حاصل ہوتا ہے، اس سے انسان کی افضلیت بڑھتی ہے ارشاد باری ہے: ”ان اکرم مکم عند اللہ اتقکم“ بلاشبہ تم میں زیادہ مکرم اللہ کے نزدیک وہ ہے جو متقی ہے، حیرت کی بات ہے کہ بہت سے لوگ اپنے اولاد سے بے انتہا محبت کرتے ہیں، ان کے لیے اعلیٰ سہولیات مہیا کرتے ہیں، ان کے لیے گاڑیاں خریدتے ہیں، زمینیں خریدتے ہیں اور وہ کشادہ مکانات بناتے ہیں، تاکہ اولاد پریشان نہ ہوں اور وہ آرام کی زندگی بسر کریں مگر ان کی تعلیم کا بہترین بندوبست نہیں کرتے یا ایسی تعلیم دلانے میں عار محسوس کرتے ہیں جو ان کی دنیا و آخرت دونوں جہاں کی کامیابی کے لیے ضروری ہے۔

اسلام نے خواتین کے بھی بہت سے حقوق بیان کئے ہیں تاکہ خواتین کو ان کا مقام ملے، ان کے ساتھ نا انصافی نہ ہو اور انہیں سماج میں گری ہوئی نگاہوں سے نہ دیکھا جائے، مثلاً اسلام نے تہمت و الزام تراشی کو اسی لیے ناپسندیدہ قرار دیا ہے کہ اس سے انسان کی شخصیت مجروح ہوتی ہے اور سماج میں اس کے لیے جینا دو بھر ہو جاتا ہے، اگر ایک بار کسی عورت کی بدنامی ہو جاتی ہے تو زندگی بھر اسے پریشانیوں و مصیبتوں کا سامنا کرنا پڑتا ہے، چنانچہ اللہ تعالیٰ ارشاد فرماتا ہے: ”ان الذین یرمون المحصنات الغافلات المؤمنات لعنوا فی الدنیا وا لآخرة ولہم عذاب عظیم یوم تشهد علیہم السننہم وایدیہم وارجلہم بماکانوا یعملون“ جو لوگ پادامن بھولی بھالی بے خبر مومن عورتوں پر تہمت لگاتے ہیں، ان پر دنیا و آخرت میں لعنت ہے اور ان کے لیے بڑا زبردست عذاب ہے، جس دن

کی تمام شکلیں ناجائز ہیں، موجودہ دور میں بھلے ہی والدین کے ہاتھوں اپنے بچوں کے قتل کے واقعات کی شرح فیصد کتنی ہی کم کیوں نہ ہو مگر اولاد کو پیدا نہ ہونے دینے کے لیے دنیا بھر میں بڑی کوششیں چل رہی ہیں، منع حمل کے لیے مختلف قسم کی دوائیوں اور

تدبیروں کا استعمال کیا جا رہا ہے، اولاد اور گھر والوں کی زندگی کو بہتر بنانے اور کامیاب کرنے کے لیے باری تعالیٰ نے ارشاد فرمایا: ”یا ایہا الذین آمنوا قوا انفسکم واهلیکم نارا“ اے ایمان والو! اپنے آپ کو اور اپنے گھر والوں کو جہنم کی آگ سے بچاؤ۔ یعنی والدین اپنی اولاد کو ایسی تعلیم و تربیت دیں جو انہیں جہنم کی آگ سے محفوظ رکھ سکے، اس کے لیے ضروری ہے کہ بچوں کو دینی تعلیم سے آراستہ کیا جائے، کیونکہ اس کا مقصد ہی انسان کو سیدھا راستہ دکھانا، اللہ کی وحدانیت پر لوگوں کے یقین کو پختہ بنانا اور اس بات کو واضح کرنا ہے کہ ہر چیز فنا ہو جانے والی ہے محض اللہ کی ذات باقی رہنے والی ہے، اس نے ساری دنیا کو پیدا کیا ہے، وہی رازق و مالک ہے، اسی کی مرضی کے بغیر پتہ بھی نہیں ہلتا، چنانچہ وہی عبادت کے لائق ہے، اس کے احکام کی پیروی لازمی ہے اور اس کے مبعوث کیے ہوئے دین پر چلنے میں ہی فلا حیاتی ہے، اور ہر انسان کو بالاخر اس کی طرف لوٹنا ہے، اچھی تعلیم و تربیت کے ساتھ والدین کو چاہئے کہ وہ اپنے اولاد کے لیے بھی دعا کریں، ارشاد باری ہے

”واصلح لی فی ذریعتی“ اور میری اولاد میں صلاح و تقویٰ دے۔

اسلام میں انسانی حقوق کی اہمیت

مولانا اسرار الحق قاسمی صدر آل انڈیا تعلیمی و ملی فاؤنڈیشن، نئی دہلی

اسلام میں انسانیت کو عظیم مقام عطا کیا گیا ہے، دیگر تمام مخلوقات کے مقابلے میں انسان کو اشرف المخلوقات کا درجہ دینے جانے سے صاف معلوم ہوتا ہے کہ اسلام میں تمام مخلوقات کے مقابلے میں انسان کو زیادہ اہمیت و عظمت حاصل ہے، خالق نے اپنا خلیفہ بھی انسان ہی کو بنایا ہے اور قرآن مجید میں اس کا ذکر دلائل کے ساتھ تفصیل سے کیا گیا ہے اتنے عظیم مقام پر انسان کا فائز کیا جانا اس بات کا متقاضی ہے کہ انسان اپنے منصب اور وقار کے ساتھ زندگی گزارے اور ایسے کام نہ کرے جس سے اس کا مقام مجروح ہوتا ہو، اتنے اعلیٰ مقام پر فائز کرنے کے بعد انسان کو کوئی نہیں چھوڑ دیا گیا بلکہ اسے یہ احساس دلایا گیا کہ خالق کے یہاں اس کی بڑی اہمیت ہے، اب جو شخص بھی اپنے آپ کو پہچانے گا وہ یقیناً اپنی زندگی کو اچھی طرح گزارے گا اور اپنے مرتبہ کا لحاظ کرتے ہوئے زندگی بسر کرے گا؛ لیکن جو شخص اپنے آپ کو نہیں پہچانے گا وہ یقینی طور سے اپنے اس مقام کے ساتھ انصاف نہ کر سکے گا، جو اسے قدرت کی جانب سے عطا کیا گیا ہے۔

اسلام نے باہم انسانوں کے جذبات کی قدر کرنے کی تاکید کی ہے، ہر ایسے عمل سے منع کیا ہے جس سے انسانی جذبات مجروح ہوتے ہوں اور انسان کو تکلیف پہنچتی ہو، دین اسلام میں انسانیت کو کتنا بڑا مقام دیا گیا ہے اس کا اندازہ اس بات سے لگایا جاسکتا ہے کہ اسلام نے اپنے ماننے والوں پر تمام انسانوں کے حقوق متعین کئے ہیں، والدین کے حقوق، اولاد کے حقوق، میاں بیوی کے حقوق، یتیموں کے حقوق، غیر مسلموں کے حقوق، پڑوسیوں کے حقوق، مہمانوں کے حقوق، مسافروں کے حقوق کا تعین کیا ہے اور ان کو پورا کرنے کی تاکید کی ہے، اولاد کے سلسلہ میں ارشاد فرمایا گیا: ”ولا تقتلوا اولادکم خشیۃ اطلاق نحن نرزقہم وایاکم ان قتلہم خطا کبیرا“ اور اپنی اولادوں کو افلاس کے ڈر سے قتل نہ کرو، ہم انہیں بھی رزق دیں گے اور تمہیں بھی، حقیقت یہ ہے کہ نسل کشی بہت ہی بڑا گناہ ہے۔

اس آیت سے معلوم ہوتا ہے کہ نسل کشی گناہ عظیم ہے اور اولاد کے قتل

صاف ہو کر لوٹے گا جیسا کہ آج ہی ماں کے پیٹ سے پیدا ہوا ہو
(بخاری شریف، ج: ۱، ص: ۲۰۶)۔ وعن ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال: قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم: تابعوا بین الحج
والعمرة فانهما یغفیان الفقر والذنوب كما یغفی الکبیر
حَبَبَ الحَیْدِ والذَّهَبِ والفضة، و لیس للحجة
المبرورة ثواب الا الجنة رواه الترمذی والنسائی،
(مشکوٰۃ شریف، ج: ۱، ص: ۲۰۶) حضرت عبداللہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرماتے
ہیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا: حج و عمرہ پے
درپے کیا کرو کیونکہ کہ یہ دونوں فقر وفاقہ اور گناہوں کو اس طرح
مٹادیتے ہیں جیسا کہ بھٹی لوہے اور سونا چاندی کے کھوٹ کو (جلا کر
) ختم کر دیتی ہے، اور نہیں ہے حج مبرور کا بدلہ سوائے جنت کے اور
کچھ۔

حضرت ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ سے روایت ہے کہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم
نے ارشاد فرمایا کہ: حضرت داؤد علیہ السلام نے اللہ تبارک و تعالیٰ
سے عرض کیا اے اللہ العالمین! ہر مہمان کا میزبان پر حق ہوتا ہے،
اے داؤد! ان کا مجھ پر حق یہ کہ میں انہیں دنیا میں عافیت دوں گا
اور آخرت میں جب ان سے ملاقات ہوگی تو انہیں مغفرت عطا
کروں گا (رواہ الطبرانی فی الاوسط، رقم الحدیث: ۶۰۳۰)۔

حج سے رزق میں برکت ہوتی ہے

حج کے دیگر بے شمار فوائد کے ساتھ ساتھ ایک فائدہ یہ ہے کہ اللہ
جل شانہ حج کے ذریعہ رزق میں برکت اور وسعت عطا کرتے
ہیں اور فقر وفاقہ سے حفاظت فرماتے ہیں۔
حضرت عامر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ سے منقول ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

میں ٹال مٹول کرے احادیث شریفہ میں اس کے متعلق سخت
وعیدیں وارد ہوئی ہیں، حضرت علی رضی اللہ عنہ سے منقول ہے کہ نبی اکرم صلی
اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا: من ملک زاداً أو راحلۃً تبلیغہ الی
بیت اللہ الحرام ولم یحج فلا علیہ أن یموت یهودیاً أو
نصرانیاً، وذلك أن اللہ تعالیٰ یقول ”وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ
حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً“ (ترمذی شریف
رقم الحدیث: ۸۱۲)۔ جو شخص زاد راہ اور بیت اللہ تک
پہنچانے والی سواری کا مالک ہو پھر بھی حج کا فریضہ ادا نہ کرے تو
اس پر کچھ نہیں کہ یہودی ہو کر مرے یا عیسائی ہو کر، اور یہ اس لیے
کہ اللہ تعالیٰ فرماتے ہیں: اور اللہ کے لیے لوگوں پر بیت اللہ کا حج
کرنا ہے جو شخص وہاں پہنچنے کی استطاعت رکھتا ہو۔

اس حدیث شریف میں یہودی یا عیسائی ہونے کی حالت میں
مرنے کی وعید ایک نکتہ کے پیش نظر ہے، وہ یہ کہ ان مذاہب میں
عبادت حج کی کوئی اہمیت نہیں اور ایک وجہ یہ بھی ممکن ہے کہ جس
طرح یہودی اور عیسائی احکام خداوندی سے بغاوت کرنے والے
ہیں اسی طرح استطاعت کے باوجود حج کرنے والا شخص حکم خدا
وندی سے بغاوت اور سرکشی کا ارتکاب کرتا ہے، حفظنا اللہ تعالیٰ

حج گناہوں کی مغفرت کا بڑا ذریعہ ہے

حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے منقل ہے کہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے
ارشاد فرمایا: مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ مِنْ ذُنُوبِهِ
كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ، جس شخص نے حج کیا اور اس میں کوئی گناہ کا
کام یا بے حیائی کی بات نہ کی تو وہ گناہوں سے اس طرح پاک

حج دین اسلام کا نہایت اہم رکن

مرغوب الحق گنگوہی

جس پر حج فرض ہوا ہے چاہے کہ جلد از جلد اپنے فریضہ سے سبک دوش ہونے کی کوشش کرے، حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما کی روایت ہے: قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم: من اراد الحج فلیعجل، رواہ ابوداؤد والدارمی (مشکوٰۃ شریف، ج: ۱، ص: ۲۲۲) جو شخص حج کا ارادہ رکھتا ہو اسے چاہیے کہ جلدی کرے۔

نیز ابن عباس رضی اللہ عنہما کی ایک دوسری روایت میں ہے کہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا: تعجلوا الی الحج فان احکم لاید ری ما یعرض له (مسند احمد)۔ فریضہ حج کی ادائیگی میں جلدی کرو کیوں کہ تم میں سے کوئی نہیں جانتا کہ آئندہ کیا رکاوٹ پیش آجائے۔

ہمارے معاشرہ میں بہت سے صاحب حیثیت لوگ ہر طرح کی استطاعت اور مالی فراوانی کے باوجود فریضہ حج کی ادائیگی میں بلاوجہ تاخیر سے کام لیتے ہیں، بعض حضرات صرف اس بنا پر رکتے رہتے ہیں کہ پہلے اپنی اولاد کی شادی بیاہ سے فارغ ہو جائیں، یہ رویہ درست نہیں ہے، حج فرض ہونے کے بعد سب سے پہلے ادائیگی حج کی فکر ہونی چاہیے۔

استطاعت کے باوجود حج فرض ادا نہ کرنے پر وعید جو شخص وسعت اور استطاعت کے باوجود فریضہ حج ادا کرنے

حج دین اسلام کا نہایت اہم رکن ہے، جس کی فرضیت وہ میں ہوئی، جسمانی اور مالی استطاعت رکھنے والے ہر مسلمان پر لازم ہے کہ وہ اس اہم فریضہ کو جلد از جلد ادا کرے۔

زندگی میں ایک مرتبہ حج فرض ہے

عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم: یا ایہا الناس ان اللہ کتب علیکم الحج، فقام الاقرع بن حابس فقال: افی کل عام یارسول اللہ؟ قال لو قلتها نعم لو جبت ولو وجبت لم تعملوا بها ولم تستطیوا، والحج مرة فمن زاد فتطوع رواہ احمد والنسائی والدارمی (مشکوٰۃ شریف، ج: ۱، ص: ۲۲۲) حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرماتے ہیں کہ: رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا: اے لوگو! اللہ نے تم پر حج فرض فرمایا ہے، تو حضرت اقرع بن حابس رضی اللہ عنہ کھڑے ہوئے اور عرض کیا کہ اے اللہ کے رسول کیا ہر سال فرض ہے؟ تو آپ صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا: اگر میں ”ہاں“ کہہ دیتا تو ہر سال فرض ہو جاتا، اور اگر ہر سال فرض ہو جاتا تو تم اس پر عمل نہ کر پاتے اور یہ تمہارے بس میں نہیں تھا، حج تو صرف ایک مرتبہ فرض ہے اور جو اس سے زیادہ ہو وہ نفل ہے۔

فریضہ حج کی ادائیگی میں جلدی کریں

نام پر حاجی وطن لوٹ کر لوگوں کی جو دعوتیں کرتے ہیں اس کی شرعاً کوئی گنجائش نہیں ہے۔ یہ فخر و خود نمائی کا مقام نہیں یہ تو شکر کا مقام ہے، آپ نے ایک فریضہ ادا کیا ہے، اس پر فخر کیسا؟ ارے خدا کا شکر ادا کرو کہ اس نے ادائیگی کی توفیق عطا فرمائی، آپ نے مقامات مقدسہ میں جو عہد و پیمان کیا ہے اس کی روشنی میں آئندہ زندگی کی راہ متعین کریں، اپنے حج کی لاج رکھتے ہوئے بقیہ زندگی کو ذمہ داری اور بہتری سے گزارنے کی کوشش کریں۔ آپ نے تین دن متواتر رمی جمرات (شیطان کو کنکریاں مارنا) کی ہے اگر آپ اسی وقت یہ نیت اور پختہ عہد کر لیتے کہ اے اللہ اس لعین پر ہمیشہ کے لیے پتھر مارتا ہوں اسے اپنی زندگی میں اب کبھی نہ گھسنے دوں گا، منی میں حج کی قربانی کے ساتھ اپنی تمام خواہشات کی قربانی کر دیتے تو کیا اچھا ہوتا اور کہتے اے اللہ اس قربانی کے ساتھ میں اپنی تمام خواہشات کی قربانی لے کر حاضر ہوا ہوں، آئندہ میری کوئی خواہش نہیں ہوگی صرف اور صرف تیری خواہشات ہی کی پیروی کروں گا۔

اگر آپ نے یہ نیت کی ہے تو مبارک، نہیں کی ہے تو اب کر لیں، اور تمام غیر شرعی باتوں سے رک جائیں اگر آپ نے حج کے بعد کی زندگی بھی شریعت کے مطابق گزار دی تو سمجھئے کہ آپ کا حج حج مبرور (مقبول) کہلائے گا۔ کیونکہ علماء نے حج مبرور کی تعریف کی ہے الحج المبرور الذی لا یخالطہ شیء من المآثم۔ جس حج میں کسی طرح کا کوئی گناہ شامل نہ ہو وہ حج مبرور کہلاتا ہے۔ (تہذیب اللغۃ ۱۵/۱۳۴) بہر حال ان معروضات کا مقصد صرف اتنا ہے کہ اس دربار کی حاضری اور اپنے حج کی لاج رکھیں۔

ہوئے واپس لوٹیں گے (یعنی جیسے نیکیوں سے خالی گئے تھے ویسے ہی تہی دست لوٹیں گے)۔ اس لیے اس مقام پر لوگوں سے ملنے سے پہلے اپنے نفس کا احتساب اور جائزہ لیں کہ کس غرض کے لیے آپ نے حج کیا، یقین جانئے کہ اگر آپ کی غرض صرف حج تھی تو آپ نے بہت کچھ پایا اور اگر کوئی اور غرض شامل تھی تو آپ نے بہت کچھ کھویا کہ اب اس کی تلافی بظاہر دشوار ہے۔ اور لوگوں کے مشاہدات سے معلوم ہوتا ہے کہ اکثروں نے صرف کھویا ہی کھویا ہے، پایا بہت کم، کیونکہ بہت سے لوگ یہود و نصاریٰ و مشرکین جیسی صورت یہاں سے کے کر گئے تھے ویسی ہی لے کر واپس آ رہے ہیں، حج کی قربانی کے ساتھ داڑھی جیسی عظیم سنت کی بھی اجتماعی طور پر پامال کر دیا، کیا لبیک اللہم لبیک کی صدا اسی لیے لگائی تھی، چند لمحوں میں سارے وعدے بھول گئے۔

حج کی اصل روح اخلاص و بے نفسی ہے، حج کے تمام افعال اپنی فروتنی اور خالق کائنات کی کبریائی کے مظہر ہیں، لیکن افسوس اس کا ہے کہ آج ہماری زندگی کا نقشہ ہی الٹا ہو گیا ہے، عبادت میں بھی بغیر دکھاوا و شہرت اور رسم و رواج کے مزہ نہیں آتا، حجاج کی روانگی و واپسی پر وطن سے لے کر ہوائی اڈے تک عورتوں اور مردوں کا جو بے ہنگم اجتماع ہوتا ہے، جانے والوں کو پھولوں اور نوٹوں کا جو ہار پہنایا جاتا ہے، تصویریں اور ویڈیو کیسٹیں بنتی ہیں، دعوتوں پر دعوتیں ہوتی ہیں بند لگانوں میں تحائف پیش کئے جاتے ہیں، ان کے علاوہ اور بہت سی جو رسومات انجام دی جاتی ہیں، اس تماشے اور دکھاوے کی شریعت میں کوئی گنجائش نہیں، ان ہی چیزوں نے حج کے مقدس عمل کی صورت اور شبیہ بگاڑ کر رکھ دی ہے، حج کے مقدس ولیمہ کے

فاصلانہ اوصاف آپ سے جدا نہ ہونے چاہئیں۔
جس مقام سے سفر میں جاتے وقت آپ نے اہل و عیال کو، اعزاء
اقرباء کو، دوستوں و محسنوں کو خدا حافظ کہا تھا اور یہاں رہ جانے
والوں نے اپنی پریم آنکھوں اور سسکیوں کے ساتھ آپ کو الوداع کہا
تھا اب واپسی پر اسی مقام پر آپ انہیں لوگوں سے ملنے والے ہیں
لیکن نقشہ بدلا ہوا ہے، کل الوداع کہنے والوں کی آنکھیں پر نیم اور
چہرے مرجھائے ہوئے تھے، آج ان کی آنکھوں میں عجیب چمک
اور چہروں پر حسین مسکراہٹ ہے، استقبال کرنے والوں میں سبھی
عزیز ہیں، شریک حیات بھی ہے، معصوم اور لاڈلا بچہ بھی ہے، لیکن
ابھی رکنے ان سے گلے ملنے سے پہلے آپ صلی اللہ علیہ وسلم کا یہ
ارشاد پڑھئے اور اپنے نفس کا احتساب کیجئے:

حضرت انس بن مالک سے روایت ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
نے ارشاد فرمایا: یاتی علی الناس زمان یحج اغنیاء الناس
للتذاہة و او ساطہم للتجارة و قراء ہم للریاء و السمعة
و فقراء ہم للمستلثة۔ لوگوں پر ایک زمانہ بھی آنے والا ہے کہ
مالدار لوگ سیر و تفریح کی غرض سے، متوسط طبقے کے لوگ تجارت کی
غرض سے، علماء دکھاوے اور شہرت کے واسطے اور فقراء بھیک مانگنے
کی خاطر حج کریں گے۔

اسی طرح حضرت عبد اللہ بن مسعود فرماتے ہیں کہ فی آخر
الزمان یکثر الحاج بالبیئ یتھون علیہم السفر ویسط
علیہم الرزق و یرجعون محرومین مسلوبین۔ آخر زمانہ
میں حج کرنے والوں کی کثرت ہو جائے گی، سفر کرنا ان کے لیے
آسان ہو جائے گا، روزی خوب اور بافراط ملے، مگر وہ محروم اور چھنے

شہر کے گلی کوچے اور درودیوار بھی، اسلئے کہ ابھی تک آپ اللہ کی حفا
ظت و ضمانت میں ہیں، اب زمزم دے دھلے دھلائے، تقویٰ
و طہارت کی سراپا تصویر ہیں، آپ سے ہر ایک کو نیک آرزوئیں
وا بستہ ہیں، اس لیے کہ خدا کے حبیب صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد
فرمایا: اذا لقیۃ الحاج فسلم علیہ و صافحہ و مرہ ان
یستغفر لک قبل ان یدخل بیئہ فانہ مغفور لہ، حج سے
واپسی پر جب تم کسی حاجی سے ملاقات کرو تو اس سے سلام و مصافحہ
کرو اور قبل اس کے کہ وہ اپنے گھر جائے اس سے کہو کہ وہ تمہارے
لیے دعا مغفرت کرے (امید ہے کہ اس کی دعا اللہ تعالیٰ تمہارے
حق میں قبول کریں گے) کیونکہ وہ بخشا بخشا یا واپس آیا ہے۔ منقول
ہے کہ حضرت عمر فاروق لوگوں کو ترغیب دیا کرتے تھے کہ جب کوئی
حاجی حج سے یا غازی غزوہ سے واپس آئے تو دنیا داری میں لگنے
سے قبل تم اس سے اپنے لیے دعا کرا لیا کرو۔

چنانچہ لکھا ہے کہ امام احمد بن حنبل کا دستور تھا کہ جب حج کی واپسی
کا وقت آتا تو وہ اپنے لڑکوں کو لے کر بغداد کے باہر جا کر حاجیوں کا
استقبال کرتے اور ان سے دعا کی درخواست کرتے۔

اس سعادت سے مالا مال ہونے والے لوگو! تم اپنی خوش قسمتی پر جتنا
ناز کرو کم ہے لیکن اب آپ کو اپنے حج کی، خدا و رسول کی مہمانی کے
دنوں کی، پاک و صاف زندگی کی لاج رکھنی ہے اگر آپ کے دل
میں اللہ اور اس کے رسول کی سچی محبت جاگ اٹھی ہے تو اس محبت
کے تقاضے کو پورا کرنا اور اس کی عزت کو باقی رکھنا ہے اس محبت کا
تقاضا ہے کہ اب آپ کی زندگی سراپا اخلاص و ایثار محبت و خلوص
صدق و صفا، امانت و دیانت کا پیکر بن جائے آپ کہیں بھی ہوں یہ

مضامين ومقالات

مبارک حاجیو! تم کو

مفتی شعیب احمد بستوی

مبارک حاجیو! اللہ اور اس کے رسول کی مہمانی کے یہ دن آپ کو مبارک ہوں، اللہ کے حبیب صلی اللہ علیہ وسلم کا پاک ارشاد ہے: من حج هذا البيت فلم يرفث ولم يفسق رجع كيوم ولدته امه (جو شخص اس طرح حج کرے کہ نہ کوئی بے حیائی کا کام کرے اور نہ کسی قسم کی کوئی برائی کرے تو وہ حج سے ایسا پاک و صاف ہو کر لوٹے گا جیسا کہ آج ہی وہ اپنی ماں کے پیٹ سے پیدا ہوا ہو)۔

اسی طرح ایک دوسری حدیث ہے: الحج المبرور ليس له جزاء الا الجنة، کہ حج مبرور کی جزا جنت کے سوا کچھ نہیں۔

ان دونوں حدیثوں سے معلوم ہوتا ہے کہ سردارِ دو جہاں صلی اللہ علیہ وسلم نے آپ کو دو قیمتی سرٹیفکیٹ عطا فرمائے ہیں ایک گناہ سے پاک و صاف ہونے کا، دوسرا دخولِ جنت کا۔ اب آپ اس حالت میں نہیں رہے جس حالت میں گئے تھے، گئے تو تھے گناہوں کا پستار لے کر اور لوٹ رہے ہیں خیر و فلاح کی گٹھری لے کر۔ گئے تھے ذرہ بن کر واپس ہو رہے ہیں روشن ستارہ بن کر، روانہ ہوئے تھے پروانہ بن کر واپسی ہو رہی ہے شمع بن کر۔ اب تو تقویٰ و طہارت، صلاح و فلاح، عصمت و عفت کے سانچے میں ڈھلی ڈھلائی زندگی لے کر واپس آ رہے ہیں، اللہ کی ضمانت اور نگرانی میں گئے بھی تھے اور لوٹ بھی رہے ہیں۔

ایک حدیث پاک میں ہے کہ الحاج فی ضمان اللہ مقبلا ومدبرا، حج کو اے قابلِ احترام حاجیو! اس مبارک سفر سے واپسی پر ہر ایک چیز آپ کے لیے سراپا استقبال ہے، بیوی بچے بھی، اعزاء و اقربا بھی اور

ندائے طیبہ بھائی چارگی

حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہتے ہیں کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم حضرت حذیفہؓ کے پاس آئے اور فرمایا: اے حذیفہ! اپنا ہاتھ لاؤ (پھر انھوں نے حدیث بیان کی، اس میں ہے کہ آپؐ نے کہا کہ اے حذیفہ! اپنا ہاتھ لاؤ) کیا تمہیں معلوم نہیں کہ ایک مسلمان جب اپنے دوسرے مسلمان بھائی سے ملتا ہے اور اس سے سلام کرتا ہے اور مصافحہ کرتا ہے تو ان دونوں کے گناہ ایسے ہی جھڑ جاتے ہیں جیسے کہ درخت سے پتے جھڑتے ہیں۔ [بخاری و مسلم] حضرت براء بن عازبؓ سے روایت ہے کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا: جب مسلمان اپنے مسلمان بھائی سے ملتا ہے اور اس سے مصافحہ کرتا ہے اور دونوں (ایک دوسرے کا حال پوچھتے وقت) اللہ کا شکر ادا کرتے ہیں اور اس سے بخشش طلب کرتے ہیں، تو اللہ تعالیٰ ان دونوں کو معاف کر دیتا ہے۔ [ابوداؤد] حضرت ابو ذرؓ سے روایت ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا: اے ابو ذر! تم کسی بھی اچھے کام کو حقیر مت سمجھو، اگر چہ وہ تمہارا اپنے بھائی سے خندہ پیشانی سے ملنا ہی کیوں نہ ہو، اور اگر چہ وہ تمہارا اپنے ڈول سے کسی پانی طلب کرنے والے کے برتن میں پانی ڈالنا ہی کیوں نہ ہو، اور جب تم ہانڈی میں سالن پکاؤ تو اس کا شور بہ بڑھا لیا کرو اور اس میں سے کچھ اپنے پڑوسی کے گھر بھیج دیا کرو۔ [مسلم ابوداؤد] زہری کہتے ہیں: حضرت انس بن مالکؓ نے مجھے بتایا کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا: تم آپس میں بغض نہ کرو، آپس میں حسد نہ کرو، آپس میں دشمنی نہ کرو اور اللہ کے بندے بھائی بھائی بن کر رہو، کسی مسلمان کے لیے جائز نہیں کہ وہ اپنے مسلم بھائی سے تین رات سے زیادہ قطع تعلق رکھے، اور جب دونوں ملیں تو ایک دوسرے سے منہ پھیر لیں، اور ان میں افضل وہ ہے جو سلام پہلے کرے۔ [بخاری] ہشام بن عامر انصاریؓ جو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کے صحابہ میں سے ہیں بیان کرتے ہیں کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا: کسی مسلمان کے لیے جائز نہیں کہ وہ اپنے بھائی سے تین دن سے زیادہ قطع تعلق رکھے اور جب تک وہ دونوں اس حال پر رہیں گے حق سے ہٹے ہوئے ہوں گے۔ ان میں جو پہلے لوٹے (یعنی جو پہلے بات کرے) تو اس کا پہلے لوٹنا اس کے لیے کفارہ ہے، پس اگر اس نے سلام کیا اور دوسرے نے اس کا سلام قبول نہیں کیا اور اس کا سلام لوٹا دیا تو فرشتے اس کے سلام کا جواب دیتے ہیں اور دوسرے کو جواب شیطان دیتا ہے، پس اگر دونوں قطع تعلق کی حالت میں مر گئے تو دونوں جنت میں داخل نہیں ہوں گے یا آپؐ نے یہ فرمایا: دونوں جنت میں اکٹھا نہیں ہوں گے۔ [احمد طبرانی] حضرت ابو ہریرہؓ سے روایت ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا کہ جنت کے دروازے پیر اور جمعرات کو کھولے جاتے ہیں اور اللہ تعالیٰ ہر اس مومن بندے کو بخش دیتا ہے، جو اللہ کے ساتھ کسی کو شریک نہیں ٹھہراتا ہے، سوائے اس آدمی کے جس کے درمیان اور اس کے بھائی کے درمیان کینہ ہو۔ کہا جاتا ہے کہ ان دونوں کو مہلت دے دو یہاں تک کہ وہ اپنا معاملہ درست کر لیں۔ [مسلم]

ندائے حراء

تمام مسائل کا حل اور تمام مقدمات کے فیصلے اللہ اور اس کے رسول ﷺ

کے فرامین پر عمل کرنے میں ہیں۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اللہ جل شانہ کا ارشاد ہے: ”ان الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا لست منهم في شيء انما امرهم الى الله ثم ينبئهم بما كانوا يفعلون“ [الانعام: ۱۵۹] (جن لوگوں نے اپنے دین کو ٹکڑے ٹکڑے کر دیا اور گروہ گروہ بن گئے، یقیناً ان سے تمہارا کچھ واسطہ نہیں، ان کا معاملہ تو اللہ کے سپرد ہے، وہی ان کو بتائے گا کہ انھوں نے کیا کچھ کیا ہے۔) دوسری جگہ اللہ تعالیٰ نے امت محمدیہ کو مشرکوں کی روش اپنانے سے منع فرمایا ہے، چنانچہ سورہ روم میں ارشاد ہے: ”اور ان مشرکین میں سے نہ ہو جاؤ جنھوں نے اپنا اپنا دین الگ بنا لیا ہے اور گروہوں میں بٹ گئے ہیں، ہر ایک گروہ کے پاس جو کچھ ہے اسی میں وہ مگن ہے“۔ نیز سورہ یوسف میں اللہ تعالیٰ نے راہ راست کو واضح کرتے ہوئے فرمایا ہے:

”ان سے کہہ دیجئے میرا راستہ تو یہی ہے، میں اللہ کی طرف بلاتا ہوں، میں خود بھی پوری روشنی میں اپنا راستہ دیکھ رہا ہوں اور میرے ساتھی بھی اور اللہ پاک ہے، شرک کرنے والوں سے میرا کوئی واسطہ نہیں۔ جب آدمی راہ راست سے دور ہوتا ہے تو وہ ضلالت و گمراہی کے راستے پر گامزن ہو جاتا ہے، وہ برائیوں میں پڑ کر اسلام کے صحیح راستے سے بہت دور ہو جاتا ہے اسی لیے اللہ تعالیٰ نے مسلمانوں کو کتاب و سنت پر قائم رہنے کی سخت تاکید کی ہے، اللہ تعالیٰ کا فرمان ہے: ”واعتصموا بحبل اللہ جميعا ولا تفرقوا“ [آل عمران: ۱۰۳] (اور سب مل کر اللہ کی رسی کو مضبوطی کے ساتھ تھام لو اور آپس میں تفرقہ بازی نہ کرو) دوسری آیت میں اللہ تعالیٰ نے تفرقہ بازی کرنے اور صراط مستقیم سے انحراف کرنے کا نقصان بھی واضح کر دیا ہے جو انتہائی عبرت انگیز اور نصیحت آمیز ہے۔ اللہ جل شانہ کا ارشاد ہے: ”ولا تنازعوا فتفشلوا وتذهب ريحكم واصبروا ان الله مع الصابرين“ [انفال: ۴۶] (اور آپس میں لڑائی جھگڑا مت کرو ورنہ تمہارے اندر کمزوری پیدا ہو جائے گی اور تمہاری ہوا اکھڑ جائے گی اور صبر سے کام لو، اللہ تعالیٰ صبر کرنے والوں کے ساتھ ہے۔) دراصل دین اسلام کی بھلائیاں اسی کے لیے ہیں جو اللہ اور اس کے رسول کے فرامین پر عمل کرے، کیوں کہ اس آسمانی دین کا اصل مرجع یہی دونوں ہیں، یہیں ہمارے درد کی دوا ہے، یہیں تمام مسائل کا حل اور تمام مقدمات کے فیصلے ہیں اور جو کوئی اپنے مسائل اور اختلاف کے حل کے لیے کتاب و سنت کو چھوڑ کر اور کسی چیز کی طرف رجوع کرے گا وہ مومن نہیں ہو سکتا۔

حج بیت اللہ

اللہ تعالیٰ دنیا بھر کے تمام حج اور عمرے کرنے والوں کا حج اور عمرہ اپنے کرم سے قبول فرمائے، اس دوران ہونے والی تمام لغزشوں اور کوتاہیوں کو معاف فرمائے اور بار بار بیت اللہ شریف کی مقبول حاضری کی سعادت نصیب فرمائے۔ اللہ کریم ہر مسلمان کے دل کی اس مبارک آرزو کو پورا فرمائے کہ اسے حج بیت اللہ اور زیارت روضہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم کی توفیق زندگی میں ایک بار ضرور ملے۔ بیت اللہ کی ایسی کشش ہے جو ہر مسلمان کو بار بار اپنی جانب کھینچتی ہے، اس کے انوار و برکات کا صحیح ادراک تو اسے ہی ہو سکتا ہے جو وہاں جا کر یہ خود اپنے دل سے محسوس کر چکا ہو۔ بیت اللہ شریف پر نگاہ پڑنے سے دل کی بدلتی کیفیت کسی کو سمجھانا بہت مشکل ہے یہ الفاظ کی حد بندیوں سے آزاد احساس ہے۔ یہ وہاں جا کر ہی محسوس کیا جاسکتا ہے کہ میں پہلے کیا تھا، اب کیا ہوں؟ میں پہلے کہاں تھا، اب کہاں ہوں؟ کتنی خوش نصیبی کی بات ہے کہ اس ذات نے آپ کو اپنے گھر اور اپنے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم کے در کی زیارت کا موقع عطا فرمایا۔ آپ نے اپنی آنکھوں سے یہ نظارہ بھی کیا کہ آپ کی طرح دنیا بھر کے مسلمان ہزار ہا گناہوں میں لتھڑے لاکھوں لوگ رنگ، نسل، قوم، قبیلے، برادری اور زبان وغیرہ کے فرق کو مٹا کر دیوانہ وار، بے خودی کے عالم میں احرام کی دو چادروں میں اپنے گناہوں کی گھٹریاں چھپائے، برستی آنکھوں اور لرزتے ہونٹوں کے ساتھ زبان کو یوں جنبش دے رہے تھے: ”لبیک للہم لبیک، لبیک لاشریک لبیک، ان الحمد والنعمۃ لک والملک لاشریک لک“ کعبۃ اللہ پر برسنے والی ذوالجلال کی جلالی تجلیاں، کسی کی آنکھ کو اوپر کہاں اٹھنے دیتی ہیں، انسانوں کا ہجوم اپنے گناہوں کے اعتراف کے ساتھ سچے دل سے معافی کے خواست گار بن کر عرق ندامت میں غوطہ زن ہوتا ہے۔ بندہ اپنے مالک، خالق اور رب کے سامنے جھکا ہوا ہوتا ہے۔ ماضی میں سرزد ہوئے سارے گناہ عقل و یادوں کے پردے پر ابھر رہے ہوتے ہیں، خدا کی نافرمانی، اس کے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم کی مستحون اور طرز زندگی سے دوری کا انجام دکھائی دے رہا ہوتا ہے۔ اس غم کو غلط کرنے کے لیے منیٰ میں احرام باندھا جا رہا ہوتا ہے تو کبھی زبان پر تلبیہ کی صدا محبوب کے وصال کی طلب گار دکھائی دیتی ہے، عرفات کے چٹیل میدان میں سچی عاشقی کا نظارہ دیکھنے کو ملتا ہے تو کبھی مزدلفہ کا وقوف اس کی منزل کا سنگ میل نظر آ رہا ہوتا ہے۔ اپنے دشمن سے نبرد آزما ہو کر جہرات پر رمی کی جا رہی ہوتی ہے تو کبھی شکرانے میں قربانی کا خون بہایا جا رہا ہوتا ہے۔ مقام ابراہیم پر آ کر خلیل اللہ کی محبتوں کا تصور تو کبھی زم زم کے جام پیے جا رہے ہوتے ہیں۔ صفا و مروہ کے درمیان رحمت ربی کی طرف دوڑنے کی تربیت تو کبھی بیت اللہ کے گرد گھوم گھوم کر خدا کو منانے کا مظہر ہو پیدا ہو رہا ہوتا ہے۔ جلال الہی سے دل معمور ہو جائے تو جمال حبیب کی لذت آشنائی کا وقت آ جاتا ہے۔ روضہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم پر حاضری، محسن و مشفق نبی صلی اللہ علیہ وسلم کے در پر صلوة و سلام کی اذن یابی، رحمۃ للعالمین کے حضور شفاعت کی درخواست اور ان کے توسل سے نامہ اعمال میں اخروی کام یابی کا حصول۔

اقلیتوں کے حقوق

دستور ہند میں دئے گئے بنیادی حقوق کی روشنی میں

محمد عبدالرحیم قریشی (اسٹنٹ جنرل سکریٹری بورڈ، حیدرآباد)

ہندوستان میں بنیادی حقوق اور اقلیتوں کے حقوق	آزادی اظہار بیان
دستور ہند کی تدوین کے وقت دنیا کے کئی ممالک کے دساتیر کو سامنے رکھا گیا اور ان میں جو خوبیاں ہیں ان کو چون لیا گیا۔ دستور ہند کا تیسرا حصہ شہریوں کے بنیادی حقوق کے بارے میں ہے جو (۲۴) آرٹیکلز یاد دہا (دفعہ ۱۲ تا دفعہ ۳۵) پر مشتمل ہے۔ ان میں سے اہم دفعات کا یہاں ل ذکر کیا جا رہا ہے۔	(الف) آزادی اظہار بیان (ب) پرامن طریقہ پر اور اسلحہ کے بغیر جمع ہونے کی آزادی۔
دفعہ (۱۳) میں قانون کی نظر میں مساوات کی بات کہی گئی اور دفعہ (۱۵) میں مذہب، نسل، جاتی، جنس یا مقام پیدائش کی بنیاد پر امتیاز کی ممانعت ہے۔ اس میں خواتین اور بچوں کے لئے اور سماجی و تعلیمی لحاظ سے پس ماندہ طبقات (بیاک ورڈ کلاس) اور شیڈڈ ولڈ کاسٹس اور شیڈڈ ٹرائبس کی ترقی کے لئے خصوصی قوانین بنانے اور اقدامات کرنے کے لئے اسٹی فراہم کیا گیا ہے۔	(ج) انجمنیں (ASSOCIATIONS) اور یونین بنانے کی آزادی
دفعہ (۱۶) میں عوامی ملازمت یا روزگار کے معاملات میں مواقع کی مساوات کو لازم قرار دیا گیا ہے اس میں بھی اسٹی کی شکل میں ان بیاک ورڈ کلاس کے لئے جن کی ملازمتوں میں مناسب نمائندگی نہ ہو اور اسی طرح شیڈڈ ولڈ کاسٹس اور شیڈڈ ٹرائبس کی ملازمتوں میں ترقی کے لئے تحفظات (RESERVATIONS) کی راہ نکالی گئی ہے۔	(د) سارے ملک میں آزادانہ نقل و حرکت کی آزادی (ه) ملک کے کسی بھی حصہ میں بسنے اور رہائش اختیار کرنے کی آزادی
دفعہ (۱۷) چھوٹ چھات کے خاتمہ اور دفعہ (۱۸) خطابات (TITLES) کے طریقہ کو ختم کرنے سے متعلق ہے۔	(ز) کسی پیشہ کو اختیار کرنے یا کسی ذریعہ آمدنی، ہنر یا تجارت کو اختیار کرنے کی آزادی ان آزادیوں کو چند شرائط کا تابع کیا ہے جو مقبول اور مناسب ہیں۔
دفعہ (۱۹) کا عنوان ”آزادیوں کا حق“ ہے اور اس میں ان بنیادی آزادیوں کو بیان کیا گیا ہے جو دستور ہند، ہندوستان کے شہریوں کو عطا کرتا ہے اور یہ ہیں:	دفعہ (۲۰) میں جرائم پر سزا کے بارے میں اہم اصول بیان کئے گئے ہیں
	(۱) صرف کسی قانون کی خلاف ورزی پر ہی سزا دی جا سکے گی اور قانون میں درج سزا سے زائد سزا نہیں دی جائے گی۔
	(۲) کسی جرم کے تعلق سے ایک سے زائد مرتبہ استغاثہ نہیں ہوگا اور ایک سے زائد مرتبہ سزا نہیں دی جائے گی۔
	(۳) کسی کو اپنے ہی خلاف گواہی دینے پر مجبور نہیں کیا جائے گا۔
	دفعہ (۲۱) میں زندگی اور شخصی آزادی کے تحفظ کو بنیادی حق قرار دیا گیا ہے۔ اس دفعہ کے تعلق سے عدالتی فیصلوں سے یہ بات واضح ہوگئی ہے کہ زندگی کے حق میں عمدہ زندگی (DECENT LIFE) کا

శریعت اسلامی میں مداخلت کا کسی کو کوئی حق نہیں ہے

حضرت مولانا محمد یوسف (سابق امیر جماعت اسلامی ہند)

استدلال کی توہین ہے۔ یہاں سوال اصول کا ہے نہ کہ کسی کے عمل کا۔ اگر کسی کا عمل اصول کے خلاف ہے تو ایسے عمل کو غلط قرار دیا جائے گا۔ مسلمانوں کا عقیدہ ہے کہ شریعت کے کسی منصوص ہرز میں ترمیم کا کسی کو کوئی حق حاصل نہیں ہے، خواہ اقدام کوئی کرے، بفرض حال ساری دنیا کے مسلمان متفقہ طور پر بھی اگر کسی حکم خداوندی میں ترمیم کر دیں تو ان کا یہ اقدام غلط ہی ہوگا کیوں کہ وہ اس کے قطعی مجاز نہیں ہیں۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے اس فرمان کے بموجب کہ 'لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق' ایسے تمام احکام و قوانین دیوار پردے مارنے کے قابل ہیں جو کتاب و سنت سے بے نیاز ہو کر بنائے گئے ہیں۔

جو لوگ ایسے احکام وضع کریں ان کو ڈرنا چاہئے کہ خدا کی سزا بڑی سخت ہے۔ اب ان تبدیلیوں کی بھی حقیقت جان لینی چاہئے جو بعض مسلم ممالک نے، مسلمانوں نے پرسنل لائیں کی ہیں۔ یہ حقیقت فی الاصل بس اتنی ہے کہ جن ممالک میں مسلم پرسنل لائیں ترمیم و اصلاح کی گئی ہے ان سب میں سوائے دو ملکوں کے۔ یہ ترمیم و اصلاح تمام تر حدود و شریعت کے اندر رہتے ہوئے کی گئی ہے۔ یعنی کسی ایک ہی کتبہ فقہ کی بجائے مختلف فقہی مسالک کو سامنے رکھ کر اخذ و انتخاب کا طریقہ اختیار کر کے ایک مجموعہ قوانین مدون کر لیا گیا ہے یعنی اس مجموعہ قوانین کا سرچشمہ بہر حال اسلامی ذہنہ فقہ ہی ہے۔ پھر اس سلسلے میں جو کچھ کیا ہے وہ خود مسلمانوں ہی نے کیا ہے۔ اور علماء ماہرین قانون اسلام کے مشورے سے کیا ہے غیر مسلمین کا اس میں کوئی عمل دخل نہیں رہا ہے۔ اس ذیل میں یہ بات بھی قابل ذکر ہے کہ ان مسلمان ملکوں نے مسلمانوں اور غیر مسلموں کے لئے یکساں سول کوڈ بنانے کی کوشش نہیں کی ہے جیسا کہ ہمارے ملک کے سیاست دانوں کے پیش نظر ہے۔ بلکہ غیر مسلموں کے لئے ان کے پرسنل لا محفوظ رکھے گئے ہیں۔

اس بات کو پھر ذہن نشین کر لینا چاہئے کہ اگر کسی مسلم ملک نے کوئی ایسی تبدیلی کی بھی ہو جو قرآن و سنت کے خلاف ہو تو خدا اور اس کے مقابلے میں یہ ایک باغیانہ روش اور غیر مجاز عمل ہے جس کو نہ تو نظیر بنایا جاسکتا ہے نہ اس کو بنیاد بنا کر قرآن و سنت کے مطابق عمل کرنے پر اصرار کرنے والوں کے مقابلے میں کوئی حجت قائم کی جاسکتی ہے۔ کتاب و سنت ہی دراصل مسلمانوں کی پوری زندگی کے لئے مشعل راہ ہیں۔ ان کا ہر چھوٹا بڑا حکم ان کے لئے واجب الاتباع ہے۔

کسی بھی رائج عقیدہ مسلمان سے سوال کیجئے کہ وہ اسلامی شریعت سے اتنی محبت کیوں کرتا ہے تو اس کا سیدھا سا جواب یہ دے گا کہ ایک فرد جو اللہ اور رسول سے محبت کرتا ہے ان کی اطاعت و فرماں برداری کا عہد کر چکا ہے، اور اس عہد کو اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنْ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ کہہ کر دن رات میں بار بار دہراتا رہتا ہے۔ اس کی گھٹی اور فطرت میں یہ بات ودیعت ہو چکی ہے کہ وہ اس دین اور شریعت سے محبت کرے جسے اللہ تعالیٰ نے اپنے رسول کی معرفت نازل فرمایا ہے اور اس طرح اپنی چند روزہ زندگی میں خدا کے ساتھ اپنی وفاداری کا ثبوت پیش کرے۔ آپ اس سے اگر یہ سوال کریں کہ وہ اپنے پرسنل لائیں میں ترمیم کیوں نہیں چاہتا تو دو ٹوک لفظوں میں یہی کہے گا کہ چونکہ اسلامی شریعت کو وہ مکمل اور دین کا جز سمجھتا ہے نیز تمام دنیا کے قوانین سے بالاد برتر اصح اور کامل سمجھتا ہے۔ اس لئے وہ مسلم پرسنل لائیں جو شریعت اسلامیہ کا ایک حصہ ہی کسی کٹر بیونت کا قابل نہیں ہے۔

مسلمان کا عقیدہ ہے کہ اسلام صرف نماز، روزہ کا نام نہیں ہے بلکہ وہ ایک مکمل دین ہے جس کے ہر جز کی اتباع اسی طرح لازم ہے جس طرح نماز روزہ کے احکام کی۔ لہذا اگر وہ ان تمام احکام کی پابندی کرتا ہے جن میں اس کا پرسنل لائیں بھی شامل ہے تو وہ امید رکھتا ہے کہ خدا اپنے فضل سے اس کو دائمی مسرت کے اس مقام میں داخل کرے گا جس کا نام جنت ہے، لیکن اگر اس نے کسی حکم کی نافرمانی کی خواہ وہ پرسنل لائیں کے سلسلہ میں کیوں نہ ہو تو اس کو سخت عذاب سے دوچار ہونا پڑے گا جس کے تصور ہی سے اس کی روح لرز جاتی ہے۔ وہ بہت سنجیدگی کے ساتھ آپ سے یہ بھی کہے گا کہ خدا کے ماننے والے اگر اس کے کسی ایک حکم میں کٹر بیونت کرنے لگیں تو ایسے لوگ نہ صرف یہ کہ دوسرے احکام خداوندی کا کٹھ چھانٹ میں جری ہو جائیں گے بلکہ کسی بھی مروجہ قانون اور پینلٹی کے احکام کی پابندی سے بھی گریز کرنے لگیں گے۔

مسلمانوں کو مغلطہ دینے کے لئے یہ بات بار بار دہرائی جاتی ہے کہ فلاں مسلم ملک نے مسلم پرسنل لائیں میں تبدیلی کر دی ہے، اس لئے ہندی مسلمانوں کو بھی اپنے پرسنل لائیں میں تبدیلی کر دینی چاہئے۔ لیکن یہ دلیل ایسی ہی ہے جیسے کوئی شخص یہ کہے کہ فلاں فلاں مسلمان چوں کہ شراب پیتے ہیں یا جو اٹھتے ہیں، کیوں نہ دوسرے مسلمان بھی ایسا ہی کریں۔ ظاہر ہے کہ ایسے استدلال کو استدلال کہنا

ہماری ایک اہم ذمہ داری

حضرت مولانا قاضی مجاہد الاسلام قاسمی (سابق صدر بورڈ)

اہمیت ہے اس کا ہمیں اعتراف کرنا چاہئے اور جدید ذرائع ابلاغ کو اس دور کی مضبوط طاقت تصور کر کے اسلام کی تعلیمات کو نہ صرف مسلمانوں تک بلکہ دیگر اہل مذاہب تک بھی پہنچانا چاہئے، اگر ہم میڈیا کو اسلام کی صحیح اور سچی تعلیمات کو پہنچانے کا ذریعہ نہیں بنائیں گے تو دشمنان اسلام غلط فہمیاں پیدا کرنے میں کامیاب ہو جائیں گے اور اس کی ذمہ داری خود ہم پر عائد ہوگی، اس پس منظر میں نہایت ضروری ہے کہ ہم اپنی نئی نسل تک اس امانت کو پہنچائیں اور برادران وطن کو بھی قانون شریعت کی اہمیت، افادیت اور حکمت و مصلحت سے واقف کرائیں، تاکہ منفی پروپیگنڈوں اور بہتان تراشیوں کا سدباب ہو سکے۔ ان حالات کا مقابلہ کرنے کے لئے ضروری ہے کہ ہمارے اندر استقامت ہو، اور ہم باہمی موافقت کے ساتھ تحفظ شریعت کا سفر طے کریں، ہم وحدت کلمہ کی بنیاد پر اپنے آپ کو متحد رکھیں، اپنی صفوں میں شکاف نہ آنے دیں، اور ہر طرح کے انتشار اور بکھراؤ سے اپنے آپ کو بچائیں، اس وقت فاشٹ طاقتیں پوری قوت کے ساتھ مسلمانوں میں اختلاف و انتشار پیدا کرنے کے لئے کوشاں ہیں، اس کے لئے سیاسی ہتھکنڈے بھی استعمال کئے جا رہے ہیں، اور مذہبی اختلافات کو بھی ہوا دی جا رہی ہے، ہم آپ سے اور آپ کے واسطے سے پوری ملت اسلامیہ ہند سے دست بستہ عرض کرتے ہیں اور پوری دل سوزی اور دردمندی سے تمام مسلمانوں سے ان کے ایک حقیر بھائی کی حیثیت سے درخواست کرتے ہیں کہ خدا را!! اس سازش کو سمجھیں، دشمن کی عیاری سے متاثر نہ ہوں، فراست ایمانی سے کام لیں اور اخوت اسلامی کو ہر رشتہ و علاقہ سے زیادہ عزیز رکھیں، اگر ہم نے خدا سے اپنا تعلق استوار رکھا اور تدبیر حکمت اور وحدت و اجتماعیت کا دامن نہ چھوڑا تو کوئی نہیں جو ہماری راہ روک سکے ورنہ یہ ایسا نقصان ہوگا کہ کبھی اور کسی طرح شاید اس کی تلافی ممکن نہ ہو۔

ملک کی جن فسطائی طاقتوں کو مسلمانوں کا مذہبی اور تہذیبی تشخص گوارا نہیں وہ اسلام اور خاص کر اسلام کے عائلی قوانین اور خواتین سے متعلق احکام کے بارے میں غلط فہمیاں پیدا کر رہے ہیں، اور اس کے لئے بعض خواتین تنظیموں کا استعمال بلکہ استحصال کیا جا رہا ہے، اس پس منظر میں یہ بات ضروری ہے کہ ہم مسلمانوں میں شریعت کے احکام اور ان کے مقاصد کا صحیح ادراک و شعور پیدا کریں، عورتوں کے بارے میں اسلام کی فراخ دلانہ تعلیمات کو اجاگر کریں، اور قانون شریعت کی حکمتوں اور مصلحتوں سے ان کو واقف کرائیں، ہم انہیں بتائیں کہ طلاق کی گنجائش رکھ کر عورتوں کو تحفظ دیا گیا، تاکہ طلاق کے ذریعہ اس سے زیادہ ناخوشگوار اور تکلیف دہ واقعات کو روکا جاسکے، تفریق کا اختیار عورت کے بجائے عدالت کو دینے کا مقصد یہ ہے کہ خاندانی نظام میں استحکام باقی رہے، اور علاحدگی کے واقعات کم ہوں، مغربی ممالک جہاں طلاق کا اختیار عورتوں کے ہاتھ میں ہے وہاں طلاق کے واقعات کی کثرت ہے، اور طلاق کی شرح نکاح کی شرح سے بڑھ گئی ہے۔

ہمیں اس بات کو واضح کرنا چاہئے کہ اسلام نے یقیناً ایک سے زیادہ نکاح کی اجازت دی ہے، لیکن یہ عدل سے مشروط ہے، اگر کوئی شخص ایک سے زیادہ بیویوں کے درمیان عدل کی صلاحیت اپنے اندر نہیں پاتا ہو تو اسے دوسرے نکاح کی اجازت نہیں، ﴿وَإِنْ حَفِظْتُمْ أَنْ لَا تَغْدُوا فَوَاحِدَةً﴾ (النساء: ۳) اسلام میں ایسے تعدد ازدواج کی اجازت ہے جو ضرورت اور سنجیدہ فکر پر مبنی ہو اور جس کا مقصد محض پہلی بیوی کو ایذا پہنچانا نہ ہو، اگر سماجی نقطہ نظر سے غور کیا جائے تو بعض اوقات تعدد ازدواج خود عورت کے لئے باعث رحمت بن جاتا ہے، اور اس کے ذریعہ پہلے رشتہ نکاح کو باقی رکھنے میں مدد ملتی ہے۔۔۔۔۔۔ غرض خصوصیت کے ساتھ اس زمانہ میں میڈیا کی جو

عالمی قوانین ایمان و عقیدہ کا بنیادی جزء ہے

حضرت مولانا سید ابوالحسن علی حسینی ندوی (سابق صدر بورڈ)

”شپرہ چشم“ ہی ان سے انکار کر سکتا ہے، اس موضوع پر متعدد نامور فضلاء نے قلم اٹھایا ہے اور بڑی قیمتی مواد جمع کر دیا ہے۔

ہندوستان میں جب یہ مسئلہ اٹھا اور دیکھنے والوں کو یہ نظر آیا کہ افق پر خطرہ کی علامتیں نمایاں ہو گئی ہیں اور یہ بادل جو ابھی کسی وقت گرجتا ہے کسی وقت ضرور برسے گا تو انہوں نے ”مسلم پرسنل لا بورڈ“ کے نام سے دسمبر ۱۹۷۲ء میں بمبئی میں ایک متحدہ پلیٹ فارم بنایا جس سے وقتاً فوقتاً قانون سازی کی نوعیت اور اس کے رخ کا جائزہ لیا جاتا رہے، اور مسلمانوں کی رائے عامہ کو بیدار رکھنے کا سامان کیا جاتا رہے، تاکہ اچانک ان پر یہ یا کوئی دوسرا مسئلہ شب خون نہ مارنے پائے یہ ایک ایسا نمائندہ بورڈ تھا جس کی مثال اپنی وسعت اور عوامیت اور مختلف مکاتب خیال کی نمائندگی کے لحاظ سے تحریک خلافت کے بعد نہیں ملتی، ۱۹۴۷ء کے بعد اتنے بڑے اجتماعات دیکھنے میں نہیں آئے، اس بورڈ کی تشکیل اور اس کے ان شاندار اور بے نظیر جلسوں کا اتنا اثر ضرور ہوا کہ حکومت اور مسلم پرسنل لا میں اصلاح و ترمیم کی آواز بلند کرنے والے حضرات کو ہوا کا رخ معلوم ہو گیا، اور اتنا ثابت ہو گیا کہ مسلمان اس مسئلہ پر صد فیصد متفق ہیں، اس لئے دانش مندی، حقیقت پسندی اور انتخابی سیاست کا بھی تقاضا ہے کہ اس مسئلہ کو اٹھانے میں احتیاط کی جائے۔

مسلم ملت ایک معاشرہ، تہذیب و تمدن اور فکر و دانش کا ایک مستقل مدرسہ (School of Thought) بھی ہے لیکن اس کی جو اصل حقیقت ہے وہ یہ ہے کہ وہ ایک ”دین“ ہے اور اس دین کو دنیا میں پیش کرنے والے اور اس کو بروئے کار لانے والے، اس کو ہماری زندگی میں داخل کرنے والے انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام ہیں اور یہ ان کی زبان اور ان کا طرز فکر نہیں، اس کا بنیادی چشمہ ان کے دماغ میں نہیں تھا بلکہ ان سے باہر اور ان سے بلند تھا اور وہ ان کے لئے اسی درجہ کا قابل احترام اور قابل اطاعت تھا، جیسے ہمارے آپ کے لئے اور سارے امتیوں کے لئے۔

ملت ابراہیمی اور دین محمدی کی اس دعوت کو آج صراحت اور یقین کے ساتھ پیش کرنے کی ضرورت ہے، یہ اس تہذیب کی دعوت ہے جس کی بنا پر ابراہیم علیہ السلام نے ڈالی ہے اور تکمیل و تجدید حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمائی ہے، اجتماع و اخلاق میں اس کے معین اصول ہیں، یہ فرد کی حریت اور فلاح کی ضامن ہے، چند معین عقائد، معین اصولوں اور معین کرداروں نے اس کو وجود بخشا ہے، یہ ابراہیم علیہ السلام و محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کی مشترکہ دعوت اور میراث ہے اور اس کے سوا کوئی تیسری چیز خدا کو قبول نہیں۔

جہاں تک مسلمانوں کا تعلق ہے، ان کے ایمان و عقیدہ کا جزء ہے کہ ان کا عائلی قانون (Family Law) اسی خدا کا بنایا ہوا ہے جس نے قرآن اتارا اور عقائد و عبادات کا قانون عطا کیا، سارا قرآن مجید ان تصریحات سے بھرا ہوا ہے، مسلمان اس عقیدہ پر ایمان لانے پر مجبور ہیں اور اس کے بغیر وہ مسلمان نہیں رہ سکتے، اس کا مطلب یہ ہے کہ یہ قانون خدائے علیم و خمیر کا بنایا ہوا ہے، جو انسان کا بھی خالق ہے اور اس کائنات کا بھی، وہ فطری ضرورتوں اور کمزوریوں دونوں سے واقف ہے۔

اسی طرح وہ زمانہ کا خالق ہے، ہمارے لحاظ سے ماضی و حال و مستقبل کی تقسیم کتنی ہی صحیح اور ضروری ہو اس کے لحاظ سے سب ماضی ہی ماضی ہے، اس لئے ایک بار یہ مان لینے کے بعد وہ خدا کا بنایا ہوا قانون ہے جو ایک زندہ جاوید امت اور ایک عالمگیر اور دائمی شریعت کے لئے بنایا گیا ہے تو ترمیم و تبدیلی کی ضرورت کا مطالبہ ایک کھلمنکھلی تضاد اور جہاں تک مسلمان کہلانے والے اشخاص کا تعلق ہے ایک اعتقادی و علمی نفاق کے سوا کچھ نہیں، پھر معاملہ صرف بالغیب اور مذہبی عقیدت اور عصیت کا نہیں، اس قانون کے کھل متوازن اور عادل ہونے اور زمان و مکان کی تبدیلی پر حاوی ہونے کے عقلی و علمی شواہد اور مسلم و غیر مسلم، مشرقی و مغربی فضلاء، جری و انصاف پسند مقلدین کے واضح اعتراضات اور عملی تجربے اتنے ہیں کہ کوئی